

พระสุพรรณศรี (ทองคำ สหุโร)
แต่งเมื่อเป็นพระเชษฐภคินี

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ✓

พระสุพรรณศรี

เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๗๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

12001

11 ๕ ๖๐ ๗

นิทานเทียบสุภาษิต

พระสุพรรณศรี (ทองคำ สีหุไร)

แต่งเมื่อเป็นพระประยาธติราชฤทธิไกร

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระสุพรรณศรี

เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๗๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

หอสมุด จ. ๑๗.

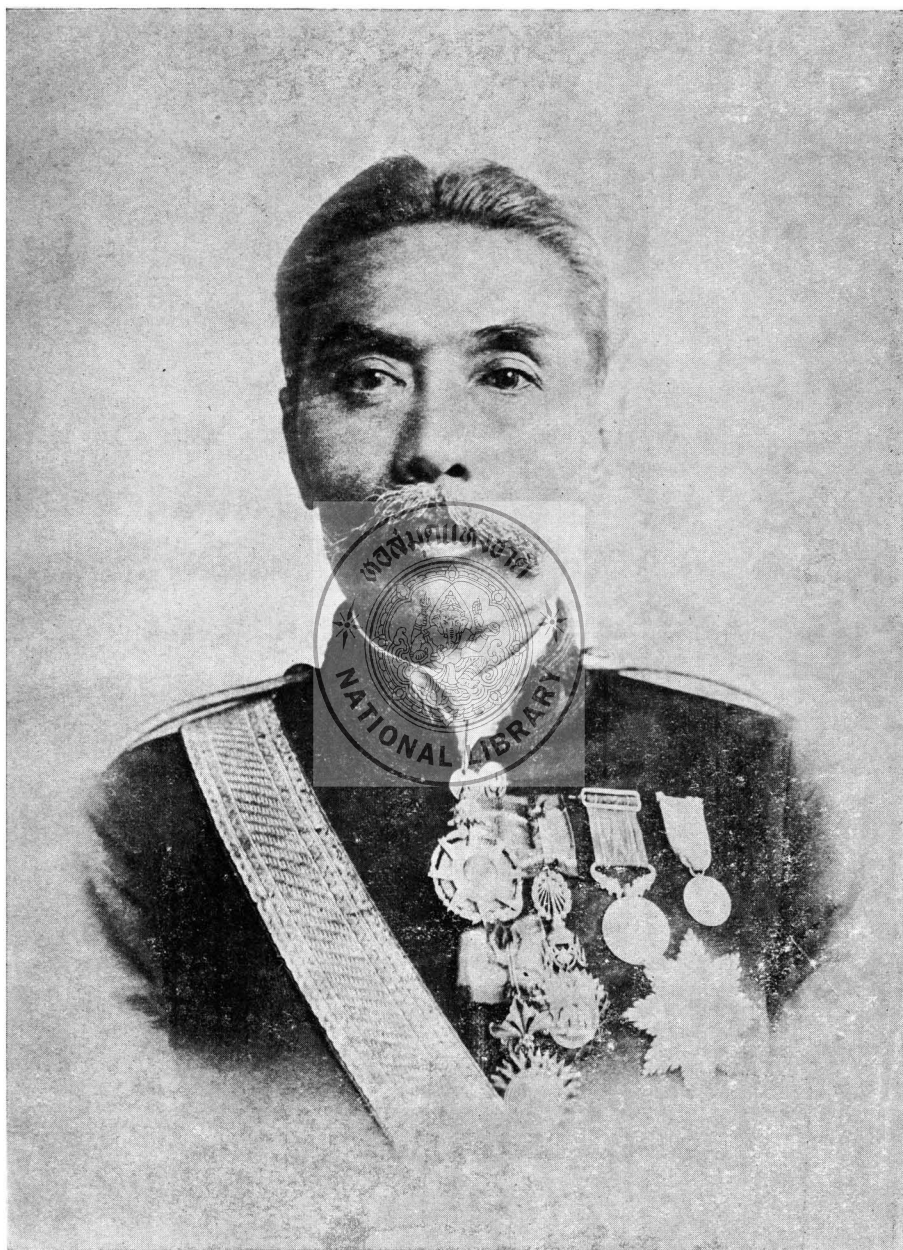
หอสมุด จ. ๑๗.

หอสมุด

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND

31111005355143

พระยาสี่หาราชฤทธิไกร (ทองคำ สีหอุไร)

สารบา^รพ

คำนำ ของกรมพระตำ ^ร งราชานุกา ^ร	หน้า (๓)
ประวัติพระสุ ^ว รรณ ^ร ัตน์ ตัวท่านแต่งเอง	,, (๔)
กา ^ร พ ^ย พ ^ร รณ ^น าถึงกรุงศรีอยุธยา เมื่อ ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐)	,, (๓๙)
นิราศออกบวช	,, (๒๔)

ประชุม^รนิทานกะ^หู้

เรื่อง ^{ที่} ๑ เต้น ^ร ม ^บ ง ^ก า ^ร คำ ^ไ ค ^ด ง	,, ๓
คำ ^น าน ^ร เท ^ย บ ^ร เ ^ร อง ^น	,, ๓
เรื่อง ^{ที่} ๒ จับ ^ร ช้าง ^ห าง ^ก า ^ร คำ ^ไ ค ^ด ง	,, ๕
คำ ^น าน ^ร เท ^ย บ ^ร เ ^ร อง ^น	,, ๕
เรื่อง ^{ที่} ๓ ความ ^ร ท ^ว ม ^ห ิว ^เ า ^ค ว ^ไ ม ^ร อด ^ค า ^ร คำ ^ไ ค ^ด ง	,, ๙
คำ ^น าน ^ร เท ^ย บ ^ร เ ^ร อง ^น	,, ๙
เรื่อง ^{ที่} ๔ นก ^ย าง ^ค ว ^ไ ด ^ย ก ^น ป ^ด า ^ร ด ^น หน ^อ ง ^ค า ^ร คำ ^ไ ค ^ด ง	,, ๑๖
คำ ^น าน ^ร เท ^ย บ ^ร เ ^ร อง ^น	,, ๑๖
เรื่อง ^{ที่} ๕ พุง ^ห อก ^เ า ^ร ก ^ร ช ^น ก ^ป ด ^า ย ^ไ ม ^ค า ^ร คำ ^ไ ค ^ด ง	,, ๒๐
คำ ^น าน ^ร เท ^ย บ ^ร เ ^ร อง ^น	,, ๒๐
เรื่อง ^{ที่} ๖ ต ^ง ใ ^{ห้} กา ^อ ม ^ค า ^ร คำ ^ไ ค ^ด ง	,, ๒๓
คำ ^น าน ^ร เท ^ย บ ^ร เ ^ร อง ^น	,, ๒๓
เรื่อง ^{ที่} ๗ ไ ^ม ด ^น ร ^น ช ^ค า ^ร คำ ^ไ ค ^ด ง	,, ๒๖
คำ ^น าน ^ร เท ^ย บ ^ร เ ^ร อง ^น	,, ๒๖
เรื่อง ^{ที่} ๘ อ ^ย า ^ร ปะ ^ร มา ^ท ล ^ก ผู้ ^ช าย ^ค า ^ร คำ ^ไ ค ^ด ง	,, ๒๙
คำ ^น าน ^ร เท ^ย บ ^ร เ ^ร อง ^น	,, ๒๙

คำนำ

ทีในหอพระสมุดสำหรับพระนครมีหนังสืออยู่ตู้หนึ่ง ข้าพเจ้าให้
เรียกว่า “ตู้หนังสือพิณกรรม” เป็นที่เก็บรักษาหนังสือซึ่งมีผู้นำมาตั้ง
มอบไว้ ด้วยประสงค์จะพิมพ์ต่อเมื่อเห็นเป็นโอกาสอันสมควร และ
ตั้งกรรมการหอพระสมุด ฯ ไว้ว่า ถ้าถึงมรณภาพเสียก่อนก็ให้กรรมการ
ช่วยจัดพิมพ์เป็นหนังสือในงานศพของคน หนังสือจำพวกนี้มีหลายเรื่อง
ด้วยมีผู้ฝากไว้ให้ตายคน หอพระสมุด ฯ เก็บรักษาไว้อย่างเป็นหนังสือดับ

พระยาสิทธิราชฤทธิไกร (ทองคำ ลี้หุโร) เมื่อกราบถวายบังคม
ลาออกบวชแล้ว ก่อนได้เป็นที่พระสุวรนรวิกรมราชคณะ ได้นำหนังสือ
นิทานกะทุ ซึ่งได้อุทิศสำหรับแต่งขนามมอบไว้เล่มหนึ่ง ตั้งไว้ดังกล่าวมา
และบอกว่าจะแต่งเรื่องประวัติดังตามมาให้อีก แต่ยังไม่หาได้ส่งมาไม่ ต่อมา
พระสุวรนรวิกรมได้อนุญาตให้คัดเรื่องนิทานกะทุของท่านไปพิมพ์ ๓ เรื่อง
สำหรับแจกในงานศพหลวงวิเศษสมบัติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ ยังมีนิทานกะทุ
เรื่องอื่นที่พิมพ์อยู่หลายเรื่อง

บัดนี้พระสุวรนรวิกรมถึงมรณภาพเมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๐
และสมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงทราบความประสงค์ของพระสุวรนรวิกรมอยู่
ก่อนแล้ว โปรดให้ส่งเรื่องประวัติซึ่งพระสุวรนรวิกรมได้แต่งไว้มา
ยังหอพระสมุด ฯ เพื่อให้จัดการพิมพ์หนังสือสำหรับแจกในงานปลงศพ
ตามประสงค์ของพระสุวรนรวิกรม ราชบัณฑิตยสภาจึงได้ ให้พิมพ์

เรื่องประวัติ กับเด็กนิทานกะทู้ของพระสุพรรณวัคมี่บางเรื่องพิมพ์
ในสมุดเล่มนี้ จะพิมพ์นิทานกะทู้ให้หมดจำนวนก็เกินกำลังทุน จึงไม่
สามารถจะทำได้

เรื่องประวัติซึ่งพระสุพรรณวัคมี่แต่ง แปลกกับของผู้อื่นทั้งที่
พรรณนาโดยถนัดและมีความคิดความเห็นบอกไว้ ทั้งแต่งเป็นภาพยกตอน
ไว้บางตอน แต่เป็นหนังสืออ่าน ความในเรื่องประวัติตอนปลายซึ่ง
ตัวท่านเองยังมีได้แต่ง ส้มเด็จพระสังฆราชเจ้าได้ทรงแต่งเพิ่มเติมให้
บริบูรณ์ ข้าพเจ้าใคร่จะเพิ่มเติมอีกเล็กน้อยหนึ่ง จะกล่าวไว้
ในคำนำนี้คือ การที่พระยาสุพรรณวัชรโกธรวรดาบยบังคมลาออกบรรพชา
อุปสมบท เพื่ออุทิศส่วนกุศลถวายสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นที่สมควรเจริญกันทั่วไปในภพหัดถ์มณฑล
ทุกชั้นบันดาศักดิ์นับแต่เจ้านายเป็นต้น กล่าวกันว่าคล้ายกับนายพลโนกิ
ญี่ปุ่น ซึ่งแทงตัวตายตามเสด็จเมื่อพระเจ้ามกุชโชโต เอมเปอเรอร์ญี่ปุ่น
สิ้นพระชนม์ ถึงครั้นเรียกพระสุพรรณวัคมี่ว่า “โนกิ” ได้ยินอยู่เนือง ๆ
อาศัยเหตุที่ทรงเลื่อมใสในความประพฤติกตของพระสุพรรณวัคมี่ดังกล่าวมา
เมื่อสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ฯ กับสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นครสวรรค์วรพินิต ทรงบำเพ็ญพระกุศลอุทิศประทานพระเจ้าวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าปรีชชาติสุชุมพันธ์ ซึ่งเป็นพระนัดดาและพระโอรส จึงทรง
สร้างกุฎที่วัดราชบพิธ ประทานให้เป็นที่อยู่ของพระสุพรรณวัคมี่หลังหนึ่ง
ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

(๓)

ราชบัณฑิตยสภาหวังใจว่าท่านทั้งหลายที่เป็นพระภิกษุสงฆ์และ
เป็นคฤหัสถ์บรรดาที่ได้รับหนังสือเล่มนี้ไปจะอ่านด้วยความพอใจ และ
อนุโมทนาในกรรมปฏิบัติของพระสุพรรณวัตรนี้ด้วยกัน

ด. ๑๖ ม. ๑๖

นายกราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๑๓ เมษายน พระพุทธศักราช ๒๔๗๑

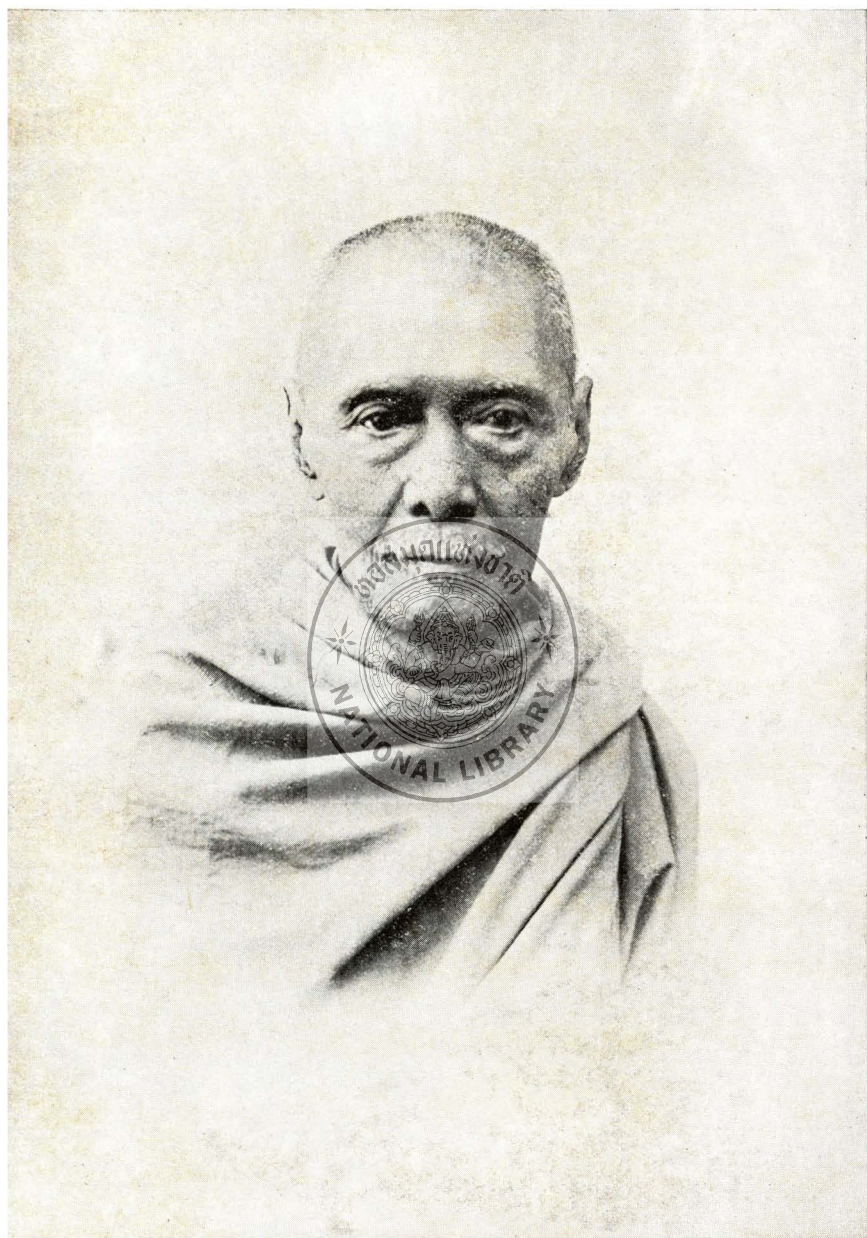
(๕)

ประวัติพระสุพรรณศรี

พระยาดีหราชฤทธิไกร ทองคำ ดีหูไร อุบัติในวันจันทร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีชวดตรีศก จุฬศักราช ๑๒๐๔ (พ.ศ. ๒๓๔๕) เวลากลางวัน ๒ โมงเศษ เป็นประภคณ ๖

นายทองคำเป็นบุตรนายทองดี ๆ เป็นบุตรขุนศรีดิษฐ์ ๖ นาค หรือ บุณนาค ในกรมศบด ในพระบรมมหาราชวัง ในรัชกาลที่ ๓ ตั้งบ้านเรือนอยู่แพหน้าวัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ ๖

ขุนศรีดิษฐ์มีบุตร ๔ คน ชาย ๒ คน หญิง ๒ คน ชายคือนายทองดี นายทองสุข หญิงคือ สะ แพ นายทองดีได้รับราชการเป็นที่หมื่นจ่าดับไฟ กรมพระนครบาล มีเบี้ยหวัด ๒๘ บาท นายทองสุขได้รับราชการเป็นตำรวจกรมมหาดเล็กในพระราชวัง ๖ นายทองสุขมีบุตรชาย ๑ คนชื่อหรั่ง ได้รับราชการในกองนาหวด คดองมหาสัตว์ดี ๖ สะ, มีบุตรหญิง ๑ ชื่อโต เป็นภรรยาพระยาราช บ้านดาว ถนนเจริญกรุง ๖ แพ, ได้มาเป็นข้าอยู่ในสมเด็จพระบรมราชาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมณฑลพิทักษ์ มีหม่อมเจ้าชายอยู่องค์ ๑ ได้เป็นพระองค์เจ้า พระนามพระประพันธ์วงศ์เธอ พระองค์เจ้ามงคลดิถี ๖ อยู่ที่เชิงสะพานช้างคดองตลาด คือที่วังพระประพันธ์วงศ์เธอ กรมหมื่นนฤบาลมณฑล ๖ นายทองดีมีบุตรกับ

พระสุวรนรรม (ทองคำ ลีหุไร)

พ.ศ. ๒๓๙๕-๒๔๗๐

(๕)

เมือง ๙ คน ตายแต่อายุอย่างมากเพียง ๙ ปี คือพี่ ๕ น้อง ๓ เหลือ
อยู่แต่ยายทองคำคนเดียว ครั้นเมื่ออายุนายทองคำได้ ๘ ปีบิดาถึงแก่กรรม
หม่อมแพอวให้คนขึ้นไปรับลงมาไว้ที่วังฯ พร้อมด้วยมารดา ครั้นเมื่อ
อายุนายทองคำได้ ๓๓ ปี ก็ได้ตัดจุกเปีย แล้วได้บวชเป็นสามเณรในวันนั้น
ได้ไปอยู่วัดพระเชตุพนฯ กับพระมวงคตเทพมุนี เมื่อยังเป็นพระครูวิสุทธิ
สมโพธิ (เที่ยง) ได้เฝ้าเรียนพระปริยัติธรรม และหนังสือไทย ขอม
และวิชาต่าง ๆ มีช่างเขียนช่างอังกฤษเป็นต้น ครั้นเมื่อสึกจากสามเณร
ก็ได้ให้ศิษย์มาช่วยปล้ำกระบี่กระบอง ตามสมควรกับสมัยนั้น แต่จะจัดเป็น
ศิลปพิเศษไม่ได้ เป็นแต่วิชาสำหรับใช้ส่วนตัวเท่านั้น

ครั้นณปีวอกโทศก ศักราช ๑๒๒๒ ได้เป็นมหาดเล็กขอเฝ้าในสมเด็จพระ
พระเทพศิรินทราวรมราชินี เมื่อยังทรงพระยศเป็นพระนางเจ้าฯ ได้รับ
พระราชทานเบี้ยหวัดหลวง ๖ บาทฯ ครั้นณวันเดือน ๘ ปีกุนเบญจศก
ศักราช ๑๒๒๕ ได้อุปสมบทเป็นภิกษุฯ พระครูอุตรคณารักษ์เป็น
พระอุปัชฌาย์ พระสิทธิธรรมมุนี (แก้ว) เป็นพระกรรมวาจาจารย์
กับพระครูวิสุทธิตมโพธิ (เที่ยง) วัดพระเชตุพนฯ ได้อุปสมบทอยู่
วัดพระเชตุพนพรรษาหนึ่งก็ได้ลาสิกขา แล้วได้มารับราชการเป็นปลัดเวร
และนายเวรมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเวลา
นั้นยังดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุน
พินิตประชานาถ คือ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด
หลวงตามตำแหน่งปลัดเวร ๘ บาท นายเวร ๑๒ บาท ได้รับราชการอยู่

โรงช้าง (พลายพุก) และที่วัดบวรนิเวศ เมื่อทรงพระผนวชเป็นสามเณร และส่วนกุหลาบ

ครั้นวันจันทร์เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ ปีมะเส็งยังเป็นลัทธิศรัทธา ศักราช ๑๒๓๐ ในรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร ให้นายเวรทองคำมหาดเล็ก เป็นที่จ่ามถวายอภิเษก ในกรมตำรวจใหญ่ขวา ศักดินา ๖๐๐ มีเบี้ยหวัด ๑๐๐ บาท ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็น นายด่านทำพระพุทธรักษาสถานในพระบรมมหาราชวัง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนเจริญผล ๑ เป็นแม่กอง ทำเสร็จแล้วโปรดเกล้าฯ ให้เรือกระเจก ผนังในออกเสีย ให้ถือปูนสระผนังเขียนเรื่องประวัติพระพุทธชุตยัตน โดย การรับรองให้ทันทรงพระผนวช ๑ ครั้นวันเวลาค่ำ ๗ ทุ่มเศษ เกิดเพลิงไหม้ขึ้นที่ตำหนักสมเด็จพระปิยะมหาราชาธิบดีสมเด็จพระอัครราชเทวี ในพระบรมมหาราชวัง ได้ช่วยดับเพลิงโดยเต็มกำลัง ได้รับพระราชทาน ตราความชอบ ภัทราภรณ์ชั้นที่ ๔ มงกุฎด้ายมา ๑

วันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๕ ค่ำ ประกาเบญจศก ศักราช ๑๒๓๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรเป็นที่จ่ามในไชยาภรณ์ ปลัดกรมตำรวจใหญ่ซ้าย ศักดินา ๘๐๐ มีเบี้ยหวัด ๑๖๐ บาท ได้ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำเชื่อนเพ็ชรฐานเหนือพระพุทธรักษ โดยยาว ๒๒ ห้อง หลังคาตัด เพื่อจะได้เป็นที่พักพระเถรานุเถระเมื่อเวลาทรงพระ ผนวชพระ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปเป็นข้าหลวงผูกกับ ข้อมือเงินเมืองชลบุรี ๑ เมืองพนัสนิคม เสร็จแล้วได้กลับกรุงเทพฯ แล้ว

(๗)

ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปเป็นข้าหลวงกำกับโรงเตาสุกรกรุงเทพฯ ได้รับผลประโยชน์เดือนละ ๘๐ บาท

ครั้นวันเดือน ๘ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีมะแม พศก ศักราช ๑๒๓๘ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร เป็นที่พระพรหมบริรักษ์ เจ้ากรมพระตำรวจสมทบทหารขวา ศักดินา ๑๖๐๐ ไร่ หัก ๕๕๐ บาท ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขึ้นไปชำระผู้ร้ายปล้น ๕ ตำบลที่เมืองสุพรรณบุรี และให้ว่าราชการบ้านเมืองด้วย ฯ เพราะพระยาสุพรรณฯ ถึงแก่กรรม แล้วได้นำกรมการเมืองสุพรรณบุรีออกไปเฝ้าฝ่าละอองธุลีพระบาทที่พระแท่นดงรัง แขวงเมืองราชบุรี ฯ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปเที่ยวตามจับต้องผู้ร้ายฆ่าหมันของเจ้าบ้านจรเข้สามพันตายรวม ๔ คน ได้กราบบทวายบังคมลาจตุมาจตุการในวันนั้น ได้พาพวกกรมการเมืองไปเที่ยวสืบข่าว ดู พบแต่ต้องผู้พวกซื่อโค ได้แต่ข่าวว่าไปพ้นจากแขวงสุพรรณบุรีหลายวันแล้ว จับได้แต่พวกต้องผู้ที่เกี่ยวข้องล่อนลักซื่อ ขาโคกระบือไม่มีตัวอีก แล้วก็กลับมาเมือง ก็เลยต้องกลับกรุงเทพฯ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ชำระความมรฎกที่ตกค้างและคดีอื่น ๆ อีกหลายอย่าง แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโต๊ะทองกาทองเป็นเกียรติยศ ให้ขึ้นไปเป็นข้าหลวงชำระผู้ร้ายยิงกันตายที่เมืองนครลำปาง ไจทก์และจำเอยเป็นคนในลับยกอังกฤษ คดีในเมืองนครเชียงใหม่ ๒ เรื่อง ตามข้อความที่เจ้าราชวงศ์บอกกล่าวโทษบุกรุกข้าหลวงใหญ่เมืองนครเชียงใหม่ แล้วโปรดเกล้าฯ ตั้งว่า ให้เอาตัวเจ้าราชวงศ์เมืองนครลำปางลงมาให้จงได้

เมื่อเสร็จเรื่องถึงกันตาย และเจ้าราชวงศ์จะยอมลงมากองทัพ ฯ จึงให้ขุนแผนลงสั้ทำนกรมมหาดไทย คุณตัวเจ้าราชวงศ์กับด้วยคำดำนวนที่ได้พิจารณาส่งลงมากองทัพ ฯ แล้วจึงได้ขึ้นไปเมืองนครเชียงใหม่ต่อไป ได้วางศุภอักษรต่อพระเจ้านครเชียงใหม่ พร้อมด้วยเจ้านายแสนท้าวพญาดาวเมื่อได้อ่านศุภอักษรจบลงแล้ว พระเจ้าเชียงใหม่ได้ร้องขึ้นว่า เรื่องนี้ค่อยอยู่ ด้วยเปนการไม่จริง ให้เลิกกัน ข้าหลวงจึงว่า จะเลิกกันโดยไม่มีมูลไม่ได้ จะต้องชำระก่อนจึงจะชอบด้วยทางราชการ เพราะที่ต้องมีข้าหลวงขึ้นมาชำระ ก็เปนอันคงตั้งยอมให้ชำระ ข้าหลวงได้เรียกตัวโจทก์มาชำระได้ครั้งเดียวแล้วก็ไม่ได้ตัวโจทก์มาชำระ จนวันจะกลับมาเมืองนครลำปาง แล้วพระเจ้านครเชียงใหม่ได้ให้ตัวข้าหลวงไปหารือด้วยเรื่องพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร จะเสด็จขึ้นไปเมืองนครเชียงใหม่ ให้ช่วยคิดจัดหาที่รับเสด็จ ฯ ก็ได้พากันมาดูทั่วไป ตกถึงเอาที่บ้านพระอุดร ฯ (แซกลังกา) แล้วก็ได้หยุดลงที่เมืองนครลำปาง ครั้นถึงเมืองนครลำพูน เจ้าหลวงเมืองนครลำพูนขอให้รออยู่ช่วยดูการเนนนำที่จะปลูกตำหนักรับเสด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ฯ ก็ได้รออยู่ช่วยตามสมควร ๒ วันแล้วก็กลับมาเมืองนครลำปาง พอมากลางทางก็พบคนเชิญตราพระราชสั้ให้ขึ้นไปตาม ได้รับตราพระราชสั้ให้ทราบความแล้วก็เร่งรีบลงมา พอถึงเมือง ฯ แล้วก็สั่งให้จัดการต่อไป เพราะที่เมืองได้จัดหาเส้แฝกคาไว้พร้อมแล้วก็ได้สั่งให้ลงมือทำการให้แล้วโดยเร็ว ครั้นถึงณวันจวนจะเสด็จถึงเมืองก็ได้พาเจ้าหลวงและเจ้านาย แสนท้าวพญาดาวลงมาคอยรับเสด็จที่ตำหนัก

ปลุกขึ้นไว้ใต้ตำบลงมาหน่อยหนึ่ง ครั้นณวันเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรเสด็จถึงที่ประทับ ได้ทรง
 ประทับแรมอยู่คืน ๑ ครั้นรุ่งขึ้นเวลาเช้าก็เสด็จเข้าเมือง ได้ประทับอยู่ที่
 ตำหนักเมืองนครตำบลงด้วยความเรียบร้อย เจ้านายแสนท้าวพญาลาว
 ได้มาเฝ้าตามควร ทั้งพวกราษฎรที่ทาบไม่ชอบลี้ภัยก็มีโอกาสให้เฝ้า
 ตามควร ครั้นต่อมาได้รับสั่งถามพระพรหมบริรักษ์ข้าหลวงว่า จะอยู่ด้วยกัน
 ค่อยไปหรืออยากจะกลับไปบ้าน จึงได้กราบทูลว่า อยากจะอยู่ต่อไป เพราะ
 เหตุว่าได้อยู่ที่นี้อยู่แล้ว แต่เข้าใจแน่ว่า ถ้าอยากกลับไปคงต้องอยู่ต่อไป
 ถ้าจะอยู่ต่อไปคงได้กลับเป็นแน่ จึงได้กราบทูลว่าอยากจะอยู่ต่อไปตาม
 ความที่เข้าใจไว้ แล้วก็ไม่ทรงรับสั่งตอบว่าอย่างไร เป็นแต่ทรงยิ้ม ๆ อยู่
 ก็กระทำให้ความเข้าใจได้แน่ว่า คงได้กลับกรุงเทพ ฯ จึงได้สั่งคนให้จัด
 สะเบียงอาหารบรรจุนำไว้ เพื่อจะได้บรรทุกช้างตามเสด็จ แต่หวังใจว่าจะได้
 กลับกรุงเทพ ฯ โดยสะดวก แล้วท่านพวกราชการที่ตามเสด็จก็ได้มาหา
 ก็แลเห็นแน่ว่าคงจะได้เสด็จขึ้นไปเมืองนครเชียงใหม่จริง จึงได้บรรจุนำ
 ไว้บรรทุกช้าง แล้วก็พากันกลับไป ฯ ครั้นอยู่มาหลายวันก็ไม่เห็นรับสั่ง
 ในเรื่องราชการแต่อย่างใดในการที่จะส่งเสด็จต่อไป เป็นแต่รับสั่งถามว่า
 ได้ขอช้างให้ขึ้นไปส่ง ๗๐ จะได้พอหรือไม่พอ ได้กราบทูลว่า ยังไม่
 ทราบเกล้า ฯ จึงรับสั่งว่าทำไมไม่รู้ดอกหรือ ได้กราบทูลว่า ยังไม่มี
 รับสั่งจึงไม่ทราบเกล้า ฯ ครั้นเวลาค่ำเจ้าหลวงได้ให้พญาวัวช่วยมาตามไป
 ที่คุ้มเจ้าหลวง ฯ ได้หารือในเรื่องช้างที่จะส่งเสด็จ ๗๐ ช้าง แล้วได้บอก

ข้างที่บ้านเมืองของเจ้านายมีอยู่เพียง ๓๐ ข้างเท่านั้น เห็นจะต้องเกณฑ์
 เอาข้างที่พวกนายร้อยที่ทำป่าไม้ของเรามาช่วย พระพรหมบริรักษ์ข้าหลวง
 จึงได้ตอบชี้แจงว่า การที่จะไปกระเกณฑ์เอาตามสำนามนั้น น่ากลัวจะเป็นที่
 ขัดขวางคิดขัด ถ้าได้มาตามใจเราก็เป็นการดี ถ้าไม่ได้ตั้งใจเราจะเสียราชการ
 แล้วจะเสียอำนาจสำนามไปด้วย ควรเราจะเรียกตัวตามบรรดานายร้อย
 ที่ทำป่าไม้เจ้านายของเรามาหารือก่อนเห็นจะดี ก็เป็นอันตกลงขอให้ช่วย
 เป็นธุระต่อไปในเรื่องนี้ ฯ ข้าหลวงก็รับว่าได้จะช่วยเป็นธุระ เพราะเหตุว่า
 ทราบข่าวอยู่บ้างแล้วว่า มีพวกนายร้อยจะรังแต่ตั้งเจตนาส่วนตัวพระองค์ท่าน
 จึงได้สั่งให้พญาวงซ้ายมีจดหมายไปถึงตามบรรดานายร้อย ให้มาพร้อมกัน
 ในที่สำนามในวันนั้น ครั้นถึงนัด ตามบรรดานายร้อยก็มาพร้อมกันที่สำนาม
 ข้าหลวงก็ได้ชี้แจงให้ฟังตามบรรดานายร้อยที่มีข้างมากและน้อย โดยเป็น
 การขอแรงช่วยราชการบ้านเมือง และเป็นหน้าที่ที่จะได้ทรงทราบ ว่าข้าง
 ของใครได้มาช่วยส่งเจตน์ด้วย ก็เป็นอันตกลงต่างคนก็ต่างให้ข้างตามมาก
 ตามน้อย สำนามก็ได้ในวันให้น้ำข้างมารับราชการส่งเจตน์ ครั้นอีก ๒ วัน
 จะได้เจตน์ออกจากเมืองลำปางไปเมืองนครเชียงใหม่ เวลาค่ำประมาณ
 ลึกยามเศษ น้ำฝนหลาดลงมาแควว้าง เสียงชาวบ้านร้องเกรี้ยวกราดกันขึ้น
 ดูเป็นการแตกตื่นตกใจกันมาก ฝ่ายพวกข้าหลวงก็ตกใจเตรียมอาวุธอยู่
 พร้อมกัน คิดว่าเพลิงไหม้ก็แต่ไม่เห็นแสงไฟ จะว่าผู้ร้ายปล้นก็ผิดไป
 มีแต่เสียงซู่ ๆ ซ่า ๆ คล้าย ๆ กับเสียงฝน ก็ไม่เห็นมีเมฆฝนตกลงมา มี
 รับสั่งให้คนไปสืบก็ยังไม่ได้ความว่าอะไร เป็นแต่เห็นคนตะกุ่ม ๆ ยืนถือไม้

ถ่อถ่อยอยู่ที่หาดทรายบ้าง บนดิ่งบ้าง ประเดี๋ยวน้ำก็ไหลตกลงมาถึง
หน้าเมือง แต่เห็นซุงถอยลงมาตามน้ำเกือบจะเต็มไปทั้งแม่น้ำ เพราะซุงที่
ถอยลงมาแน่นเข้าที่ไหนก็หนีหายที่นั่น เพราะคนเหล่านั้นเขาเคยกัน แต่
พวกข้าหลวงยังไม่เคยจึงพากันตกใจ พอซุงลงมาถึงสะพานเรียกข้ามแม่น้ำ
ซุงก็กวาดเอาไปหมด ที่โคนเรือหนึ่งไม่ทันก็แตกบ่นปี พวกที่แลดูซุงถอย
ลงมาเห็น คุขาวไปเต็มลำแม่น้ำ แลดูสนุกมาก ครั้นรุ่งขึ้นเช้าน้ำเต็มฝั่ง
ประมาณลึกลึก ๖ ศอก ๗ ศอก ช้างที่มากตามกำหนด ครั้นมาถึงริมฝั่ง
เข้าแล้ว ช้างก็ไม่ข้ามน้ำ เพราะน้ำไหลเชี่ยว คุช้างข้ามน้ำก็น้ำลึก บางตัว
ก็ข้ามมาได้บ้าง บางตัวก็สู้ไม่ยอมข้ามน้ำ เล่นกันอยู่จนบ่าย ต้องรอ
ไปอีกคืน ๓ พอแดดข้างแจ้งได้ข้ามมารีบตรวจได้ พอรุ่งขึ้นจะได้แจ้งเวลา
คำวันนั้น จึงได้รับสั่งบอกอนุญาตให้พระพรหมบริรักษ์กัณฑ์กรุงเทพ ฯ
โดยทรงเห็นว่าได้มีความเห็นเห็นอยมามากแล้ว พอส่งได้แจ้งแล้วก็ได้กลับ
กรุงเทพ ฯ

ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้อธิบดีเมืองนนทบุรีพระราชทานให้
เปนสิทธิ โดยมีกรรมสิทธิ์ในหนังสือพระราชทาน ฯ แล้วได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ ให้เป็นนายด่าน ทำเมรุสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทา ยอดปรางค์
ที่ท้องสนามหลวงเสร็จแล้ว ได้รับพระราชทานรางวัลที่ขาเงินกับ
ครอบแก้วมัญชุสวต์ทองคำในครอบ ฯ แล้วได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
ให้ทำโรงเชือกขีบขันที่ท้องสนามหลวง ได้มีสิ่งของวางในนั้น มีเครื่อง
ราชกกุธภัณฑ์เป็นต้น ฯ มีสัตว์ต่าง ๆ เลือโคร่ง เลือเหลื่อง เลือตายดัด

หมี่ เหม็น ฐต่าง ๆ ดุ่นขี้ต่าง ๆ และถึงต่าง ๆ และมีอีกหลายอย่าง
หลายประการ แต่มีของประหลาดในเวลานั้น ๒ อย่าง คือจระเข้อย่าง
ใหญ่ที่เพิ่งจะได้เห็น คีร์ชะยาวคอกคืบ ๖ นิ้ว หน้าอกกว้างคอกคืบ ๖ นิ้ว
ยาว ๗ ศอกเศษ ๆ ปล่อยอยู่ในสระที่ขุด และมีสายโทรศัพท์ตั้งแต่โรง
เอ็กชิบิชั่นลงไปถึงเมืองสมุทรปราการ เป็นประหลาด ข้อที่ว่าพูดกันได้
เวลานั้นมีพวกมอญมานั่งดูอยู่เนือง ๆ ยังไม่มีความเชื่อว่าพูดกันได้ยินถึง
ปากน้ำ เจ้าพนักงานยอมให้เครื่องทะเลแดงไปส่งตามคำ แก่ได้ร้อง
ลงไปปากน้ำ แล้วแก่ก็เอากล่องฟางเลี้ยง คอยฟังอยู่ที่หู ประเดี๋ยว
แก่ก็ได้ยินเสียงร้องทะเลแยกตัวขึ้นมา แก่จึงได้เชื่อว่าพูดกันได้ยินถึง
ปากน้ำจริง ดูเปนของประหลาดอย่างหนึ่งในเวลานั้น ในโรงใหญ่ที่กลาง
มีตะคอนผดัดเปิดเย็นกันทุกวัน

เมื่อเสร็จการแล้ว เกิดปราบฮ่อขึ้นที่ทุ่งเชียงคำ ได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ ให้เป็นข้าหลวงจัดเจ้าพนักงานรับส่งหนังสือราชการ
กองทัพบก ตั้งแต่กรุงเก่าถึงหนองคาย ตั้งแต่หนองคายถึงทุ่งเชียงคำ
กรุงเก่าส่งสระบุรี ฯ ส่งโคราช ฯ ส่งชนบท ฯ ส่งขอนแก่น ฯ ส่งกุมภวา
ปี ฯ ส่งหนองหาร ฯ ส่งหนองคายต่อ ฯ ไปจนถึงทุ่งเชียงคำตามระยะใกล้
และไกล มีกำหนดวันเวลาที่รับส่งกันเป็นสำคัญ ผู้ว่าราชการเมืองเปน
ผู้รับผิดชอบ ฯ ครั้นถึงหนองคายก็ได้ส่งหนังสือต่าง ๆ มีตราพระราชสีห์
เป็นต้นขึ้นไปถึงกองทัพบก ได้คอยรับหนังสือตอบแม่ทัพอยู่ ๓๐ วัน คิดระยะ
ไป ๑๓ วัน มา ๑๓ วัน มีเวลาเขียนหนังสือตอบ ๘ วัน คอยอยู่ครบ

๓๐ วัน แล้วก็จะกลับ บอกให้พระยาประทุมเทวภิบาลตามัดส่งกลับ
พระยาประทุมไม่ยอมส่งกลับจึงมีความผิดด้วย เพราะเหตุที่ไม่ได้รับหนังสือ
ตอบ ต้องทำหนังสือรับผิดชอบไว้ให้ จึงได้จัดเกวียนแะม้าส่งตามระยะ
เมือง ครั้นกลับลงมาพื้นเมืองขอนแก่น พบพระพนมเจ้าเมือง ๆ ได้
เข้าไปหาบอกว่าจะโปรดเกล้า ฯ ให้ขึ้นไปเป็นแม่ทัพต่อไป โดยเหตุที่
ทรงกริ้วแม่ทัพมาก เมื่อได้ฟังพระพนม ฯ บอกข่าวแล้ว ก็มีความดีใจ
และเสียใจ ดีใจในข้อที่จะได้เป็นแม่ทัพเพราะในข้าหลวงเดิมก็ยังไม่มีใคร
อาหาญจะเป็นแม่ทัพพลองพระเดชพระคุณเลย ข้อที่เสียใจกลัวจะ
ไม่ได้รับกับฮ่อ จะไปรบกับฮ่อไหนเลยจะมีชัยชนะได้ ได้ก็รับ
ลงมาจนถึงโคราช ก็ได้ข่าวจะต้องขึ้นไปอีกเป็นแน่ ขอให้พระยาปลัดตั้ง
โดยเร็ว พระยาปลัดก็ยังไม่ยอมส่ง จึงได้พูดจาชี้แจงให้เข้าใจได้ตลอด
แล้ว จึงได้จัดช้างส่งลงมา พอถึงสระบุรีก็ได้ทราบข่าวทรงพระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ ให้งด เพราะแม่ทัพ^(๑) ได้ถูกกระสุนปืนที่แข็ง ได้ตั้งเรือ
ต้องกลับลงมากองทัพ ฯ

ครั้นวันเสาร์เดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ ปีจอชัฐศก ศักราช ๑๒๔๘ ได้ทรง
พระกรุณาโปรด ฯ พระราชทานสัญญาบัตร เป็นที่พระพิเรนทรเทพบดี
ศรีสุเมรุ เจ้ากรมพระตำรวจใหญ่ซ้าย ศักราช ๒๐๐๐ เบี้ยหวัด ๓๒๐ บาท
แล้วได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ทำพระเมรุพระเจ้าลูกเธอที่วัด
ราชบพิธ ฯ ยังหาแล้วเสร็จไม่ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ขึ้นไป

(๑) คือเจ้าพระยาศรีธรรมราช (เวด บุนนาค) เมื่อยังเป็นที่พระยาราชวรินทร์

เป็นข้าหลวงใหญ่ รักษาราชการเมืองนครราชสีมา เวลานั้นจนพระราช
 พิธีลงทำอยู่ด้วย แต่อยู่ไม่ได้จำเป็นต้องกราบถวายบังคมลาขึ้นไปรับ
 ราชการ ได้มีกระแสพระราชดำริว่าไม่ให้ยุ่งๆ แล้วให้ถอดพระยา
 โคราช (อิ่ม) ออกจากราชการเสีย ฯ เมื่อขึ้นไปถึงเมืองสระบุรีได้เกณฑ์
 โคต่างส่ง ได้ความว่าเรือพระยาโคราชมากอยรับอยู่ที่สระบุรี แล้วได้
 ความต่อไปว่า จะไม่ให้พบข้าหลวงที่ขึ้นไป เมื่อได้ทราบความดังนั้นแล้ว
 ก็ออกนึกถึงเวชคิดว่าจะให้พบกันก็ได้ไม่ยากเลย แต่ข้างเถิดจึงได้ส่งข่าว
 ขึ้นไปถึงกรมการว่าจะขึ้นไปทางพระยาตาก โดยความจริงปล่อยให้พระยา
 โคราช (อิ่ม) ลงทางพระยาเย็นก็จะได้พบกัน จึงได้ขึ้นเดินทาง
 พระยาตาก ครั้นถึงเมืองนครราชสีมาก็ได้ความว่า พระยาโคราช (อิ่ม)
 ได้ลงมาคอยฟังข่าวอยู่บ้านสูงเนิน เป็นทางร่วมจะแยกทางพระยาเย็นกับ
 พระยาตากกันตรงนั้น ฯ พระยาโคราช (อิ่ม) ก็ลงทางพระยาเย็น ตาม
 ที่คิดเห็นแต่เมื่อยังไม่ได้ขึ้นไป ฯ ก็ได้ขึ้นไปรักษาราชการอยู่ถึง ๕ ปีเศษ
 ได้มีช่องโอกาสได้ทำบุญให้ทานโดยเต็มศรัทธา มีทอดกฐินผ้าป่า
 มหาชาติเป็นต้น ราชการที่รักษายู่นั้น ครั้นนานเข้าหูกาก็จะไม่พอ
 จึงได้มีใบบอกลงไปกรุงเทพฯ ฯ ขอรับพระราชทานให้ข้าหลวงขึ้นไปรักษา
 ราชการ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวง
 สรรพสิทธิประสงค์ เป็นข้าหลวงต่างพระองค์เสด็จขึ้นไป ฯ ครั้นต่อมา
 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาประสิทธิศักดิ์การ^(๑) ขึ้นไปรักษา

(๑) คือ พระยาสิงหเสนี (สอาด สิงหเสนี)

ราชการต่อไป ฯ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ ฯ ก็เสด็จกลับ พระพิเรนทรเทพ ฯ
ก็ได้ออกกลับกรุงเทพ ฯ ได้ ไปเฝ้าเฝ้าตองฮู่ดีพระบาทที่เกาะลี้ซังเป็นครั้งแรก
แล้วได้กราบถวายบังคมลากลับบ้าน ด้วยเหตุว่าเสด็จมกรรยา มีอาการ
ป่วยไข้หนักไป ได้รักษาพยาบาลจนถึงที่สุดก็ถึงแก่กรรม มีอายุได้ ๕๖ ปี
เมื่อปลงศพที่วัดสระเกศก็ได้รับพระราชทานผ้าไตร ๓ ไตร ผ้าขาว ๕ พับ
เป็นเกียรติยศพิเศษ ฯ ในระหว่างนั้นได้มีการพระราชพิธีโสกันต์พระเจ้า
ลูกเธอ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มัณฑนาภรณ์มงกุฎ
สยามชั้นที่ ๓ เสร็จแล้ว ฯ ก็ได้รับความแต่งตั้งพระราชดำเนินเกาะลี้ซัง ได้ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ จะให้ทำคัมภีร์ดินดียบอย่างตึกโคราช ก็เป็นอันยังไม่
ได้ทำ เพราะเหตุที่ไม่รู้ทรงส่ายด้วยเรื่องบาดหมางกับฝรั่งเศษ ต้องเสด็จ
พระราชดำเนินกลับกรุงเทพ ฯ

ครั้นวันที่ ๒๐ เมษายน ค.ศ. ๑๑๒ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
พระราชทานสัญญาบัตร เป็นที่พระยามหามนตรี ศรีอภัยพิทักษ์สมุทร เจ้ากรม
พระตำรวจในขวาศักดินา ๒๐๐๐ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๗ ๓๖ บาท
แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้ว่าที่จางวางไปด้วย ฯ

เมื่อเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปประทับแรมอยู่ที่พระราชวังบางปอิน ได้
โปรดเกล้า ฯ สั่งให้พระยามหามนตรี ตั้งปลุกโรงแถวเป็นทิมดาพ ให้
เจ้ากรม ปลัดกรม จ่านายเวร ขุนหมื่น มาประชุมพร้อมกันอยู่ที่ทิมดาพ
แล้วก็ได้ทรงเริ่มงานให้ข้าราชการกระทำแผ่นดินแดไฟ เป็นการในพระราช
พิธีเฉลิมสิริราชสมบัติและบวงสรวงถวายในพระมหากษัตริย์ชั้นกรุงเก่าทุก ฯ

พระองค์ จันทิสดุชนวดวงตากก็ได้รับเครื่องดังเวดด้วย ฯ แล้วได้โปรดเกล้า ฯ พระราชทานเหรียญรัชฎาภิเศกแก่เจ้านายแต่ข้าราชการทั่วไป พระยามหามุนีได้รับพระราชทานเหรียญรัชฎาภิเศก ๑ เหรียญจักรมาตา ๑ แล้วได้โปรดเกล้า ฯ ให้นั่งโต๊ะเลี้ยงพร้อมเจ้านายแต่ข้าราชการบางคน ได้รับพระราชทานเปนซองกระจกโปแกรม ฯ มีรูปโคในนั้นเป็นที่ระลึกในการนั้น ครั้นถึงเดือน ๑๒ ก็เสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงเทพ ฯ โดยการพระราชพิธีฉัตรมงคล ครั้นวันถวายบังคมพระบรมรูป ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพานทองแก่พระยวมหามุนี กับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ทูตียจุลจอมเกล้า เปนตราสำหรับตำแหน่งข้าราชการและเจ้านายที่ได้รับพระราชทานพานทอง ฯ

ครั้นวันที่ ๒๖ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๓ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตร ให้เปนพระยาอนุชิตชาญไชย จางวางกรมพระตำรวจขวา ศักดินา ๓๐๐๐ ได้รับพระราชทานสดุดีตรา ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนรัฐมนตรี องคมนตรีที่ปรึกษาราชการ แล้วได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนกรรมการศาลที่ ๑ ชำระตัดสินความนครบาลที่ตกค้างโรงศาลอยู่ แล้วได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนกรรมการศาลฎีกา ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๖๐๐ บาท ต่อ ๆ มาได้รับพระราชทานเดือนละ ๘๐๐ บาท และได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ นิภาภรณ์ ชำแสงชั้นที่ ๓ แล้วได้รับพระราชทานเหรียญจักรพรรดิมาตา ๑ แด่เหรียญทูลลาภิเศก ๑ เหรียญปราบฮ่อ ๑

เหรียญประพาสมาตา ๑ เหรียญเสวภา ๑ กับเหรียญทองคำรูปบัวสำหรับ
ห้อยด้ายนาฬิกาพก ๑ ฯ

ครั้นวันที่ ๙ รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
พระราชทานสัญญาบัตรให้เป็นที่พระยาสิทธิ์พรหมาสตร์ไกร อภัยพิริยปร
กรมพาหุ เจ้ากรมอาสารใหญ่ซ้าย ศักดินา ๑๐๐๐๐ ได้รับพระราชทานเครื่อง
ราชอิสริยาภรณ์มงกุฎสยามชั้น ๑ มหาสุรภรณ์ ยังคงอยู่ในกรมการศาล
ฎีกา ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๘๐๐ บาท ฯ

ครั้นรัตนโกสินทรศก ๑๒๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระ
ราชทานประกาศนียบัตรให้เป็นมรรคนายก วัดพระเชตุพน วิมต
มังคลาราม ฯ

ครั้น ศก ๑๒๒ ได้ทรงแสดงอภัยแก่บรรดาข้าราชการที่รับ
พระราชทานหยุดพักรักษาตัว ด้วยโรคภัยพยาธิเข้าเมื่อยตบะยพ ได้ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานให้หยุดพักรักษาตัวว่าจะหาย
ครั้นต่อ ๆ มาโรคภัยก็บีบคั้นมากขึ้น ทว่ามากขึ้นจนมีความรู้ลึกเห็นว่าจะ
ไม่หายเป็นแน่ เราจะมานอนเจ็บกินเงินเดือนอยู่ ให้คนอื่นทำงานแทนโดย
ไม่ได้รับผลประโยชน์อยู่เช่นนี้เห็นจะไม่สมควร ฯ

ครั้นถึงวันที่ ๑ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๓ เป็นที่ประชุมถว
ายมงคล เห็นว่ามีช่องโอกาส ก็ได้มีความอุทิศหาขึ้นไปเฝ้าที่พระที่นั่ง
สวสดุสิต ด้วยเหตุ ๒ ประการ ๑ เพื่อจะให้ทอดพระเนตรเห็นว่า เป็นการ
ป่วยจริง ๆ ไม่ได้เกียจคร้าน ๒ เมื่อกลับจากเฝ้าแล้วจะได้มีช่องโอกาส

กราบถวายบังคมลาพักราชการต่อไปภายหลัง พอได้เวลาใกล้ค่ำพระราชนัดดา
 ดำเนินออกที่ห้องรับแขก พอทอดพระเนตรเห็นกับดั่งให้หาเข้าไปในห้อง
 ก็ได้เข้าไปเฝ้ากราบลงที่ฝ่าพระบาทแล้วก็ถอยออกมายืนอยู่ จึงได้มีพระราช
 คำว่าดีโดยพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ว่าพอแล้ว ๆ ๔๐ ปีเศษพอแล้ว
 ให้หยุดการเลี้ยงเกิดจะตายเสีย จะให้เงินเลี้ยงชีวิต แล้วก็ให้พระราชนัดดา
 ตามถึงโรคภัยต่าง ๆ ก็กราบบังคมทูลพระกรุณาตามที่ได้มีอาการป่วยไข้มา
 แล้วก็ได้กราบถวายบังคมลาออกมา เจ้านายก็ได้มารับดั่งตาม มีดมเด็จพระ
 เจ้าฟ้ากรมพระยาฯ เป็นต้น ก็ได้กราบทูลตามเรื่องที่ได้ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้หยุดพักราชการ ก็ได้มารับดั่งอนุโมทนาว่าดีแล้ว บางที
 จะยังไม่ตาย แต่ว่าทูลลากลับบ้าน แล้วก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 พระราชทานเงินเลี้ยงชีวิตต่อ ๆ มาเดือนละ ๓๕๐ บาท ก็ตกลงเอาเป็นพอ ๆ
 ครั้นต่อมาได้มีความรู้ถึงกันว่า ในทางราชการที่ตกลงเอาเป็นพอ เพราะได้
 ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ชุบเลี้ยงมีเกียรติยศถึงนาหมื่นแล้วก็เอาเป็นพอ
 ในการที่จะเลี้ยงชีพก็ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินถึง
 เดือนละ ๓๕๐ บาทแล้ว ก็เอาเป็นพอแล้วทุกอย่างในการบ้าน ๆ แต่
 ในการวัดนั้นยังมีความบกพร่องอยู่มาก ได้ทำอยู่บ้างก็เป็นแต่ภายนอก
 คือทานและที่ดิน แต่การภายใน คือสมณภวณาดิวิปัญญานานนั้น ยังมี
 ความบกพร่องอยู่มาก เรายังไม่ควรจะมานอนคอยทำตายให้เสียเวลาเปล่า
 ไม่มีประโยชน์ เมื่อได้มีความเห็นตกลงดังนี้แล้ว จึงได้ตั้งเป็นที่ประชุม

(๓๘)

กรรมด่ากัจฉาชนที่บ้านเคื่อนตะ ๔ ครั้ง คือ ชน๒คำ แรม๒คำ ชน ๑๐ คำ
แรม ๑๐ คำ ฯ

เพื่อจะได้ฟังท่านผู้ธรรม ในทางปฏิบัติและทางปริยัติพอสมควรกับ
เวลา ตั้งแต่เที่ยงแควมาจนถึงย่ำค่ำ ตลอดจนกาลนานมาได้ถึง ๑๐ ปีเป็น
ที่สุด ฯ เมื่อในระหว่างประชุมอยู่นั้น การที่ยังไม่เคยฟังก็ได้ยินได้ฟังขึ้น
การที่เคยได้ยินได้ฟังมาแล้ว ก็ได้มีความเข้าใจได้ตลอด พอเป็นเครื่อง
อุดหนุนบำรุงใจให้รื่นเริงในทางกรรมด่ากัจฉา อันเป็นเครื่องที่พอใจ อัน
เป็นเหตุที่จะให้ทรงไว้ซึ่งธรรม วิชาที่ศึกษาจึงได้มีอาการทุเลาเบาบางลง
จึงได้ดำรงสังขารร่างกายมาได้ โดยคุณธรรม ฯ

ครั้นถึงปี ๑๒๖

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ
พระราชดำเนินที่กรุงเก่า ด้วยการพระราชพิธีเฉลิมสิริราชสมบัติที่กรุงเก่า ก็
ได้ขึ้นไปเฝ้าฝ่าละอองธุลีพระบาทในพระราชพิธีนั้น ได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ พระราชทานเหรียญรัชมงคลทองและเสมาตามเกียรติยศ
ข้าราชการผู้ใหญ่ เมื่อเสร็จการแล้วก็ได้กลับกรุงเทพ ฯ โดยสวัสดิภาพ ฯ

กาพย์

๑ ฉบับนี้จะขอกล่าว

ในเรื่องราวอยุธยา

ตามที่ได้เห็นมา

พระราชประวัติประกอบการ

ในศักราชยี่สิบหก

โปรดให้ยกซึ่งฐาน

ตามแบบโบราณกาล	โดยสถานพระที่นั่ง
มีข้อมกำแพงบอบ	เป็นเขตต์ขอบพระราชวัง
ดูกว้างขวางทั้งหน้าหลัง	ในคราวครั้งอยุธยา
เราท่านเกิดภายหลัง	ได้เห็นวังเป็นขวัญตา
ตั้งคราวครั้งอยุธยา	ดูสง่าประชาชน
ไม่เคยเห็นได้ไปเห็น	ถึงท่าเล่นก็ชอบกต
ให้รู้ลึกนึกเหตุผล	เมื่อได้ยลแล้วเศร้าใจ
ให้แค้นแน่นอุรา	ด้วยพระม้ามารุกได้
ยังมีหน้าซ้ำจุไฟ	เผาบรรดัยทั้งพารา
เผาเล่นไม่เว้นหมด	ดังปรากฏโบราณว่า
ว่าใจดังอ้ายพระมา	พิศมำเล่นตามสบาย
ทั้งวัดวาพระอาราม	ก็ถึงแก่ความนิบหาย
เพราะในจิตต์ไม่คิดอาย	จึงทำลายพระตำนาค
บาปกรรมที่เผาวัด	จึงได้พลัดจากพารา
ต้องเป็นม้าวอังกฤษมา	กรรมปฏิฆาต์เข้าส่งไป
เพราะทำเหลือเจือต้นก	จึงเกิดทุกข์ทั้งเวียงชัย
อกุศลเข้าดังให้	กรรมที่ได้เผาวัดวา
ให้แค้นเห็นปัจจุบัน	คนชั้นนั้นจะมรณา
คนชั้นหลังรับโทษา	เพราะเนื่องมาวงศ์เกี่ยวกัน
หมายเอาตรงวงศ์พระมา	ถึงต่างบิดากว่งคั่น

(๒๑)

จึงได้รับซึ่งโทษทัณฑ์	เพราะกรรมนั้นได้ตามมา
อกุศลให้ผัดเน	จึงได้เพ็ญประจา
กรรมเข้าบังคับดังคา	ครอบบัญญัติไม่เห็นภัย
บ้านเมืองได้เคืองเข็ญ	เพราะไม่เป็นไมตรีใคร
ทนงตัวไม่กลัวภัย	เอาแต่ใจเป็นประมาณ
เป็นเหตุกรรมที่ทำได้	บังเอิญให้แตกร้างฉาน
ญาติมิตรกลับคิดพาด	จึงเกิดการปราศัย
เลี้ยงทั้งยศหมดอำนาจ	เพราะประมาททะนงใจ
จึงเลี้ยงเขตต์ประเทศให้เบ	ดังเปลวไฟไหม้อาราม
ทั้งชอบเขตต์มณฑลพระมา	หมดธุชาของภูกาม
ดินวงศ์ที่ทรงนาม	เหตุเพราะความประมาทคน
ต้องเป็นว่าชาวต่างประเทศ	ทั้งชอบเขตต์ในมณฑล
เลี้ยงทั้งหมดคชพล	เพราะอกุศลที่ตนทำ
จะโทษใครก็ยากอยู่	ตัวก็รู้ว่าเป็นกรรม
ไม่มีใครจะอุปถัมภ์	ต้องสู้กรรมตลอดไป
กล่าวมาพอเป็นเรื่อง	เพราะอดเคืองยังไม่ได้
ได้เห็นเขาก็เศร้าใจ	จึงกล่าวไว้ให้ทราบเอย ฯ

พระยาลี้หลวงพิทักษ์ไกรมุนีบุตร ๓๓ ชาย ๗ หญิง ๔ เลี้ยง ๖ คน
ยังเหลือ ๕ คน ชาย ๔ หญิง ๓ ได้ทำราชการ ๒ คน บวชเป็นภิกษุ ๓

(คือ พระภิกษุบุญ นางเทียม ชุนเทพวิหาร สวัดดี หดวงประกอบชนากว
สวัดดี นายอ่อน)

ครั้นถึงวันที่ ๒๒ ตุลาคม ศก ๑๒๙ เวลา ๒ ยาม ๔๕ นาที พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตลง เมื่อได้ทราบเข้าแล้ว
ในเวลานั้น ก็เป็นอันหมดสติ

กาพย์กลาย

ด้วยเหตุว่าบุพตศเวทาท่านทั้งหลาย ที่ได้เคยอาศัยความร่มเย็น เมื่อ
ได้ทราบข่าวว่ามีอันเป็นด้วยมรณภัย ก็เป็นอันหมดวิสัยที่จะเยี่ยวยา
ที่ไม่ให้มีความโศกเศร้าได้กาอาวดย คิดถึงพระเดชพระคุณที่มีไว้ ตามวิสัย
กตัญญูทศเวท อันเป็นเร่องจะนำมาซึ่งความยินดี เป็นวิถีทาง
พระดำริ ในกตัญญูทศเวทได้ทรงเทศนาไว้มากมาย อาจจะ
นำตนให้ได้สุขบันเทิงทุกอันตราย ท่วมด้วยกันทั้งหญิงชาย ทรงบรรยาย
ไว้มากมี เมื่อรู้สึกนึกขึ้นได้ ได้มุ่งหมายกตเวท กำหนดกตเวทยังไม่
งดไว้ที่ตบของการ ฯ

เมื่อมีความตกลงในใจไว้แล้ว ก็ได้รอฟังการงานพระบรมศพต่อไป
ครั้นจนการกำหนดจะถวายพระเพลิงเข้าแล้ว จึงได้ทำหนังสือกราบบังคม
ทูลพระกรุณา ขอกราบถวายบังคมลาชั่วคราว ออกบรรพชาเป็นสามเณร

ในวันกำหนดถวายพระเพลิง เพื่อจะถวายพระราชกุศลในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯ ก็ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้บรรพชา ฯ ครั้นวันกำหนดถวายพระเพลิง ก็ได้เชิญเสด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราดริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าเป็นพระอุปัชฌาย์ ฯ ณ วันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ เวลาเช้า ครั้นเมื่อบรรพชาเป็นสามเณรเสร็จแล้ว ก็ได้อุทิศถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยกตัญญูกตเวที ครั้นถึงเวลา ๘ ทุ่มเศษ พระยาอภัยนุราชมาด้วยให้คนมาบอกว่าได้เวลาแล้ว ก็พากันขึ้นไปถวายพระเพลิงตามความต้องการเสร็จแล้ว ก็พากันกลับวัด ครั้นเดินมาในระหว่างทาง จึงได้บอกกับสามเณรว่า ฉันในเวลานี้ถ้าจะมีความแตกดับลงทีนี้ คงจะได้ความดีขึ้นไปเป็นแน่ ด้วยความอิมใจที่ได้มีความสมประสงค์ ครั้นมาถึงวัดเขาแล้วก็ยังได้รับความอิมเอิบต่อ ๆ มาถึง ๓ วัน จนมีความรู้ ดึกขึ้นว่า อาหารที่ฉันไม่ค่อยจะได้ นอนก็ไม่ใคร่จะหลับ เหตุไรจึงไม่มีความหิวโหย เมื่อมีความรู้ ดึกเข้าเช่นนี้แล้ว ก็มีความคอยระวังอยู่ในทางลม เมื่อเวลาจิตจะตกจากปราโมทย์ ครั้นอยู่ต่อ ๆ มาก็ก็นึกไม่เห็นว่าจะมีอันตรายแต่อย่างใด ตลอดมาจนถึงเดือน ๗ จึงมาคิดตกลงในใจต่อไปว่า การที่ได้เป็นสามเณรมาถึง ๓ เดือนเศษ ก็ไม่มีอันตรายแต่อย่างไรมาย่ำยิดเมื่อย คือมีความหิวเป็นต้น จึงได้คิดอุปสมบทต่อไป พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราดริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงรับเป็นพระอุปัชฌาย์ให้ ครั้นณวันเสาร์ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๗

(๒๔)

ปีนั้น พระพุทธศักราช ๒๔๕๔ เวลาค่ำ ๗ นาฬิกา ๓๕ นาที ฯ พระเจ้า
วรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงเป็น
พระอุปัชฌาย์ พระวินัยมุนี (แปดก) เป็นคู่สวด ได้นำมโนพระสาส์นว่า
โกสณิกโก ฯ ก็ได้อุปสมบทเป็นภิกษุต่อมาจนทุกวันนี้

นิราศออกบวช ของพระยาสิทธิราชฤทธิไกร ทองคำ สีหุไร

๐ นิราศร้างห่างไปไกลเคหา

เสียตายเป็นเพื่อนเราเก่าแก่มา	ต้องจำตาจำปากจำจากไป
ทั้งถิ่นฐานบ้านเรือนก็กว้างขวาง	จะโรยร้างมันคงไม่ดังด้าย
เพราะร้างคนร้างเรือนร้างเพื่อนไป	ต้องจำไกลบ้านเรือนเพื่อนของเรา
สิ่งอะไรหาได้จะใคร่ดู	ครั้นจะอยู่รื้อนใจดังไฟเผา
เพราะความรักหนักใจไม่มันเทา	คิดถึงเจ้าหาช่องมองมานาน
อันความคิดครั้นนี้เป็นที่สุด	จะมาหยุดเวรวนหวนถึงบ้าน
เป็นโอกาสคราวดีที่ต้องการ	โดยสถานที่ของเราเขาเป็นแท้
จะเอาความรุงรังมารั้งผูก	คงไม่มีที่สุดโดยกระแด่
มาติดขัดดั่งมดที่ปรวนแปร	จะมาทำท้อแท้ให้เสียการ
เอาความดีข้างหน้ามาเป็นหลัก	ให้ประจักษ์ปัญญาว่ากล้าหาญ
โดยประสงค์ที่ชอบประกอบการ	ตามสถานที่บุญไม่รู้ว่า
แต่จะคิดอย่างไรให้มันคง	โดยประสงค์ของเราที่มันหมาย

นตองพระคุณของเราผู้เจ้านาย
 เราจะคิดค้นใดในกุศล
 มีทางเดียวทุกตาผ่าชุดี
 ก็ตกลงไปเฝ้าเข้าทุกตา
 โปรดเกล้าให้บรรพชาอย่างหน้าเพลิง
 เจ้านายและขุนนางต่างส่งด้าย
 ต่างคนต่างชะเง้อแลดูตา
 ต่างพระองค์ต่างทำนวลพยอก
 เป็นความคิดหนึ่งพันคนเข้าใจ
 จึงทูลว่าถึงวันอุ โปสถ
 ทูลดำเืจ้เสร็จสรรพก็กลับมา
 แล้วสั่งบุตรีภรรยาและข้าไทย
 ดั่งเสร็จก็ดำเืจ้ในงาน
 มีรูปเทียนดอกไม้ผ้าไตรเสร็จ
 ครั้นถึงกำหนดวันทันเวลา
 นั่งคอยพระอุปัชฌาย์ไม่ช้านาน
 เป็นล้ามณเริงดังสมอารมณ์ คติ
 ครั้นถึงเวลาห้าทุ่มเศษ
 พอลดงยามแนใจไปทุกตา

ดงสุดท้ายส่งผลกุศลดี
 ให้มีผลในนามตามเรื่องนั้น
 ขอบบรรพชาวันที่ถวายเพลิง
 ทรงประกันรับว่าไม่ยุ่งเหยิง
 เกิดวินเวียงสมจิตต์ ที่คิดมา
 ไม่รู้เรื่องอะไรก็กังขา
 พอรู้เรื่องบรรพชาก็ตกใจ
 เป็นความคิดนอกคอกไม่รู้ไม่ได้
 จะอดเข้าเ็นได้หรือไรนา
 ได้เคยอดกำหนดตามดึกขา
 ครั้นถึงบ้านบอกว่าดำเืจ้การ
 ให้คอยระวังระไวในเรื่องบ้าน
 ก็จัดแจงบริหารบรรพชา
 จัดดำเืจ้เครื่องใช้ ไม่กังขา
 ก็ออกมายังวัดราชมพิช
 ก็เสด็จมาประทานดำเืจ้กิจ
 ให้ปลื้มจิตต์ ที่ทรงพระเมตตา
 เคยตั้งเกตุผู้คนยังแน่นหนา
 ดั่งให้พระธรรมาพานำไป

ครั้นถึงท้องสนามความปลื้มจิตต์
 ดูเปนทองอร่ามงามวิไล
 เพราะยังไม่เคยเห็นเปนแต่รู้
 เปนการแปลกแตกต่างอย่างเห็นมา
 แล้วเข้าไปนั่งอยู่ที่มุมสร้าง
 มีความสุขสบายได้ ชื่นชม
 พอถึงเวลาแปดทุ่มเศษ
 เห็นพระทองเหลืองล้นพอดิบตา
 เจ้านายขุนนางนั่งอยู่มาก
 เห็นหมดคนก็นิมนตให้ ขึ้นไป
 พอได้เห็นพระบรมอัฐิ
 สัมจิตต์ ที่ได้ คิดนึกขององค์
 แล้วยืนปลงในองค์พระอัฐิ
 ก็เลยจุฑาบุเทียมนถวายพัตน์
 หยิบดอกไม้ ไปรยรอบเปนขอบเขตต์
 ถึงกตัมมากก็ไม่รู้ว่าผู้ใด
 จะมายืนวิโยค โศกเศร้า
 คิดถึงพระคุณที่ได้กรุณา
 เรามีความกตัญญูรู้พระคุณ
 ถวายตรงต่อองค์พระจอมไท

แด่พินิจเมรุทองอันเฝอ่งได้
 จรดุไปทิศไหนก็เย็นตา
 พอได้ออกมาดูงามนักหนา
 ทั้งวงทิศวางท่อน่าเชยชม
 เปนที่ท่านางวงกรมฉนม
 ความนิยมมุ่งหมายได้เวดา
 เปนโอกาสหมดเขตต์พวงช้างหน้า
 ทานพระยามาบอกให้ออกไป
 แดเห็นเปิดพระฉากสว่างไสว
 ความปลื้มใจสุมคิตที่จิตต์จ้ง
 ความปีติปลื้มใจในประดงค์
 สัมประดงค์วันนี้ที่ล่ำคัญ
 ดิมสติกดล้วยโยค โศกศัลย์
 ต้องอดกลั้นสั่นคอยขึ้นใจ
 แล่นอ้อมเกศอภิวาชาดลุ่มัย
 หมดนิลล้วยปัจจุบันเห็นทันตา
 จนตายเปล่าก็ไม่ลุ่มปรารณา
 แล่เมตตาดลั่งผลุกศลไป
 ช่วยอุตหนุนแล่ผลุกศลให้
 ด้วยศัลลุ่มัยของข้าฝ่าธุต์

แดงของอัคคีที่ลุ่มชาดู
 ก็ทุกลากดับหลังยังกู่
 คิดถึงทุทกระหม่อมพระจอมไทย
 เห็นแต่เงาเปล่าใจใช้ราชา
 ในชาตินี้ไม่เห็นเป็นที่สุด
 เพราะหมดชาติขาดหมายปัจจุบัน
 ถึงต่างภพต่างชาติไปชาติสูญ
 ในสมณพราหมณ์ซึ่งมีไว้
 กล่าวย่อย่อให้พอจะแสดเห็น
 ให้ ชุ่มชื่นทั่วหน้าประชาชน
 คืองานวัดเบญจมบพิตร
 เปนงานปีที่ประชุมสมณพราหมณ์
 เปนที่ชุมนุมประชุมกัน
 เปนสำนักทุกปีที่ระเบียง
 กรรมาการตรวจดูรักษา
 ทนต่อว่าต่อหน้ากันทุกวัน
 จะกลับกล่าวสามเณรที่อยู่วัด
 เคยได้สู้ทุกเวตาพร้อมชาวไทย
 ท่านว่าคับที่พออยู่ได้
 เรามาวงศ^{๒๕๖๖}ครั้งนทของการ

เปนหมดชาติปัจจุบันในวันนี้
 พอถึงที่จวนล่างสว่างตา
 ดับตาไปไม่เห็นจำเพาะหน้า
 สดับบัญชาจะพบประสลับกัน
 จนม้วยมุกก็ไม่เห็นพระจอมขวัญ
 แต่เพียงฝันก็ยากลำบากใจ
 แต่ที่ทรงอนุเคราะห์สูญไม่
 ย่อมเข้าใจอยู่ทั่วทุกตัวคน
 ดังหนึ่งเช่นก่อสร้างทางกุศล
 ได้เกิดผลว่าเรงบันเทิงตาม
 ให้ผู้คนตื่นคิดจวนถันหลาม
 พระงามงามดังรอบขอบ ระเบียง
 ข้อคำคัญเจ้าของคอยจ้องเถียง
 คอยทุ่มเถียงขอแต่้มแถมรางวัล
 เพราะพระมากแต่มน้อยคอยผ่อนผัน
 ต้องหมายมั่นรางวัลกันทั่วไป
 ให้ อึดอัดทางถนนทนมไม่ไหว
 มาคับใจอยู่เห็นไม่เป็นการ
 แต่คับใจต้องขยายย้ายสถาน
 โดยสถานผดของคุณพระจุลจอม

จะบวชไปที่ไหนจะมีสุข
 เพราะทุกข์ ใจใจทุกข์ทุกข์ ใจตรอม
 ให้รำคาญเดือดร้อนนอนไม่หลับ
 ครั้นจะกลับเคหาถิ่นอาศัย
 ครั้นคิดมาคิดไปได้รู้ลึก
 เห็นเป็นกุศลเที่ยงแท้แน่นอน
 ตกตกลงให้เน่อย่าแปรผัน
 จะไปหรือจะอยู่ให้รู้การ
 เมื่อได้ พึงถ้อยคำนำทิฐิ
 คนเรากลับกลดอกมาหลดอกตัว
 แด้วคัตพ้อจิตต์ใจให้สงบ
 ได้รู้รสปรากฏมาแฉ่นาน
 จึงได้ขอกมาบวชอยู่ที่วัด
 ไม่ช้านานประมาณสักครึ่งปี
 ได้คัตพ้อตัวตนเห็นผลชัด
 จะขัดขวางในระหว่างด้วยสิ่งใด
 จึงตั้งใจตั้งจิตต่อธิษฐาน
 จะอยู่นานไปได้ในกุฏิ
 ครั้นอยู่ไปไม่นานการสวด
 จึงได้เห็นความดีที่อดทน

มีแต่ทุกข์ร้อนใจจนไม่ยอม
 ทุกข์ที่ขอมอดใจทุกข์ไม่วาย
 เพราะทุกข์ทับดวงจิตต์ คึดดับส่าย
 ลงวุ่นวายคิดห้อยจะต่อไป
 เดิมเรานี้กับรพชาจะอาศัย
 ไม่ทันไรเรววนไม่ควรกาล
 ข้อสำคัญตกตกลงต้องสถาน
 จงอนมานใจตนเป็นผลตัว
 มีคตินึกตามเห็นความชั่ว
 กลับเห็นชั่วเป็นดีมีแต่พาด
 ที่ปวารณีกถาถึงถิ่นถาน
 ในสถานที่บ้านการชั่วดี
 คึดจะคัตรำคาญการจู้จี้
 จะมาทั้งกุฏิที่พอใจ
 จำจะต้องกลับตัวจึงจะได้
 ย่ำร้อนใจทนไปเป็นการดี
 ขอเดชะศีลทานในครั้น
 ให้บังเกิดขันต์ความอดทน
 กระทบจิตต์ คึดหยุดไม่ขัดสน
 แลเห็นผลความระบับที่ดับไป

ความทรงจำอดทนเมื่อเกิดเหตุ
 ตกตงเป็นต้องคงอยู่ต่อไป
 เลยตั้งใจต่อไปจะบวชพระ
 อย่าให้มีที่ขัดคัดศรัทธา
 เกลักระหม่อมจะขออุปสมบท
 พระอุปัชฌายะรับว่าไม่เป็นไร
 แล้วกราบทูลพระกรุณาตบวช
 ดำรงกิจจตุรศีลที่เจตนา
 พระอุปัชฌาย์ ได้ความตามกำหนด
 พอก่อนเพนพร้อมเสร็จเด็ดใจไป
 ครั้นเสร็จดำรงอุปสมบท
 เปนพระไม่มีญาติขาดปกครอง
 คิดขึ้นมาก็น่าสลดจิตต์
 ตกตงคงเป็นคนไข้เจ็บใจ
 จะว่าเป็นคนไม่มีหลักฐาน
 เปนการช่วยอวยผลในคนดี
 ครั้นบวชมาได้สองพรรษา
 คงจะอยู่ไปได้ช้านาน
 ครั้นอยู่มาได้พรรษาสาม
 จึงโปรดเกล้าพระราชทานพัทธรา

อีกกระทึกเชิงแซ่ก้นได้
 โดยนิสัยความดีมีต่อมา
 ขอเดชะให้สมมาทปรารณา
 ก็เข้าทูลพระอุปัชฌายะทนต์
 โดยกำหนดเร็วเร็วหาเข้าไม่
 จะบวชให้สมหวังดังศรัทธา
 ก็โปรดเกล้าเร็วรวดเร็วตามปรารณา
 เข้ากราบทูลอุปัชฌายะทนต์
 จัดเครื่องอุปสมบทประทานให้
 ทรงประทานผ้าไตรให้ ไป ครอง
 ไม่ปรากฏว่าใครเป็นเจ้าของ
 อุปัชฌาย์จึงต้องประทานไคร
 จะเป็นคนดีนคิดก็หาไม่
 คนที่จะบวชให้ จึงไม่มี
 เเต่ได้ของพระราชทานเป็นศักดิ์ศรี
 เป็นศักดิ์ศรีแก่พระผู้ถการ
 ทรงเห็นว่าจะเป้นหลักฐาน
 พระราชทานไครบิมน้ำดา
 ทรงเห็นความต่อไปในข้างหน้า
 มีนามว่าพัทธรัตนภรณ์

พระราชทานเปนยศวิเศษ
 เปนเครื่องหมายใช้ ได้ ต่างอาภรณ์
 โปรดให้เข้าราชการงานเฉลิม
 พระราชทานให้ ใช้ ในสำนัก
 จะว่าพระภานาหรืออันดับ
 เปนพระในระหว่างอย่าง ไคมตอย
 กล่าวมาในระหว่างทางบวช
 เท็จจริงอย่างไรได้กล่าวมา
 มีเจตนามาบวชเมื่อภายหลัง
 เข้าใจชัดจึงสลัดตัดครอบครว
 รู้สึกตนเป็นคนทีพื้นทา
 จะผูกเงินเกินอดตงอย่างไร
 แต่ตั้งใจลงไว้ ไม่พินผูก
 ถึงอย่างไรไม่ใช้ ดังเคยมา
 อยู่ต่อมามีสุขทุกข์มีบ้าง
 อยู่วันหนึ่งแค้นใจที่ไม่เคย
 ถูกตึงเยของกรวยหมายพิฆาต
 พอรู้ ตักนิกชงักหักใจตน
 คิดส่งบรณับดับ โทษะ
 จำจะต้องหาหลักปักไว้ กัน

ให้เป็นที่ตั้งเกตุสโมสร
 แทนไกรธรรมาธิบดี ผู้ มั่งคั่ง
 เปนการเติมเชิดชูพอรู้จัก
 ไม่ประจักษ์หน้าที่มีตอยตอย
 กิตติศัพท์ไม่มีที่ไ้สย
 ที่ไ้สยราชกิจคิดพระยา
 ไม่อ้าวอดผู้ใดให้เกินหน้า
 ย่อมรู้จักลักษณะาราคาตัว
 เห็นการเน่อยู่บ้านพานจะชั่ว
 ชั้แต่ตัวเอ โกลุ่โทษ
 ไม่ประมาณข้างหน้าหารู้ไม่
 รู้ไม่ได้ชั้ชั้ไม่ลัญญา
 ยังไม่ถูกควาเหมาะจำเพาะหน้า
 มีบาปเป็นต้นที่ตนเคย
 เพราะที่วางจิตต์ใจไว้เฉยเฉย
 ถูกเกินเคยหยาบเข้ามาประจัญ
 ลุอำนาจโทษะออกศัด
 เกิดเป็นคนชั่วดี่มีด้วยกัน
 กัดขึ้นมาขึ้นมาพาหุนหัน
 ความอดทนครั้งนั้นที่มา

ถวายส้มเฒ่าพระดังฆราวาสเจ้า
 ขอความอดองถวายอุปัชฌาย์
 คนเราอดใจไว้ได้เป็นพระ
 แต่คนหยาบอดไว้ให้โทษทัณฑ์
 จำเอนจะต้องหาที่อยู่
 เห็นมีช่องต้องพุดทางแนะนำ
 อยู่มาพระอุปัชฌาย์ให้ย้ายที่
 จังได้โปรดย้ายหมู่ตบขอบก
 กล่าวไว้ ย่อยย่อพอเข้าใจ
 เป็นพระคุณการุญพระสวรา
 ได้เตือนที่คราวนี้มาจำกั
 มีแต่ชื่อจำกัท่านจัดไว้
 ได้มาอยู่คณะในใจเป็นสุข
 อันที่จริงดูไปใช่โรครา
 เกิดมาเป็นคนคนไม่ทั่ว
 เทียวยกคนชมท่านนั้นฉันใด
 อยู่มานานความสวราเข้าเบียดเบียด
 ตกถึงที่ถ้อยพล่อยตามเคย
 เขาเจ้าจริงไม่หมกคอดไม้ไ้
 ควรไปก็ค้องไปโดยใจจง

ผู้ปกเกล้าข้าบาทสมปวารณา
 ไว้เป็นหลักข้างหน้ามาบ้องกัน
 อดโทษมานะไม่วีโศกคัลย
 เช่นยังอดวันนั้นยังหมั่นทำ
 ก็หมดท่าหมดธุระผู้อุปถัมภ์
 ให้เข้าใจในคำเข้าตาจน
 คงจะมีคนทูลมุดเหตุผด
 ความเป็นผลความทนที่จนมา
 ท่านที่รู้ทางในไม่กังขา
 ได้พ้นเขตต์หยาบเข้าที่มาไป
 สัญญาบัตรหามีประทานไม่
 เรียกว่าคณะในได้เยี่ยมมา
 บันเทาทุกซกั้ววดคน หยาบเข้า
 เป็นลันดานติดมาพาเลวไป
 เอาแต่มีวยศัคคัถ์มีกณเณ
 คนก็ได้ รับผลของคนเคย
 ซักก็เกยจดังไปใจเฉยเฉย
 ชั้นที่เคยไปมาระอาตง
 ยังค้องไปตามมีที่ประสงค์
 คัดทางหลงไม่หมดที่อดทน

ครั้นต่อมาชราภักษะ

เพราะเหตุว่าผู้พามาอับจน

อันที่จริงก็มีความสุข

ควรจะไปไม่ไปเอาใจว่า

วางธุระอย่างพระผู้ชรา

เขาความขัดคัดความที่ยินดี

จำเอนต้องอาศัยกระไดหก

เพราะรู้จักอ่อนผ่อนตกที่พอทน

ถึงจะเกิดฉุกเฉินขึ้นอย่างไร

ให้เข้าใจในทางระหว่งนั้น

กล่าวไว้ให้เห็นได้เป็นหลัก

เพราะเพื่อนเราเฝ้าเรือนมาช้านาน

อันสังขารปรุงแต่งแข่งแรงมาก

เพราะชีวิตก็มีที่จิตต์เรา

ตงชัดเข้าชัดขามาตัดผล

ทั้งหุตามัดมนต์เป็นผลมา

บันเทาทุกข์ โรคจรงดัก่อนหนา

ตงต้งหน่านอนมุดอยู่กุฏิ

ได้สวดมนต์ภาวนาตามหน้าที่

โดยวิธีของพระละกังวล

ถึงพลัดตกคงไม่พลัดถึงขัดสน

รู้ถึงผลคั่นเหตุดังเกตุทัน

ต้องอาศัยความรู้ดูผ่อนผัน

ได้ผ่อนผันหาทางระหว่งกาล

ให้รู้จักตัวไว้ในสังขาร

ถ้าสังขารปรุงจิตต์ติดต่อเรา

มันหลุดจากพาจิตต์ให้ติดเขลา

ต้งเป็นเค้าเขากี่ปรุงจูงไปเอ๋ย ฯ

วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๖ ก่อนเวลาสวดมนต์พระราชพิธีเฉลิม

พระชนมพรรษาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทาน

สัญญาบัตรพัดยศแก่พระยาสิทธิ์พรหมาสตร์เป็นพระราชอาคันตุกะ มีนาม

ว่า พระสุวรรณวัณณ์ ฯ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๐ เริ่มอาพาธ

มีอาการให้ท้องร่วงเป็นคราว ๆ แล้วหาย ครั้นวันที่ ๒๗ มกราคม

พ.ศ. ๒๔๗๐ อาพาธท้องร่วงเช่นนั้นอีก ได้เชิญให้พระอุบาลีคุณูปการ

อาการนี้แต่ทรงกับทรุด ถึงสุดท้ายเป็นอุจจาระธาตุ วันที่ ๔ กุมภาพันธ์
พ.ศ. ๒๔๗๐ เวลา ๗ นาฬิกาถึงเที่ยง ๔๕ นาที ถึงมรณภาพด้วยอาการ
อันสงบ อายุนับตามปีได้ ๘๖ ปี ๑๗ พรรษา ได้พระราชทานโกศ ๘ เหลี่ยม
เป็นเกียรติยศพร้อมด้วยยกทองชนะ จำปี นั้ตรเบญจา ๕ พระสังฆสวด
พระอภิธรรมกำหนด ๓ วัน ๑ จำเดิมแต่พระสุสุวรรณวัคมีบวชมาจนถึง
มรณภาพ ได้ศึกษาและปฏิบัติตามธรรมวินัยตามสติกำตั้ง พอกล่าวได้ว่า
เป็นผู้ผนวชด้วยศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ยังเห็นคุณแห่ง
พระรัตนตรัยมั่นคง ไม่เลี้ยวที่ได้บวชเมื่ออายุมากแล้วอีกครั้งหนึ่ง

ประชุมนิทานกะทู้

เรื่องที่ ๑ เต็น้ผมบังภูเข

๑ ของเด็กน้อยเท่าเต็น้	เกศา เราเฮย
อาจจักบังบรรพต	ที่ใกล้
เช่นอย่างทีถามหา	คิดไป เห็นเคย
คิดไปออกบอกให้	นึกได้ทันที ๆ

ตำนานเทียบเรื่อง

ได้ยินมาว่ายังมีท่านอาจารย์หนึ่ง มีศิษย์หาอยู่ด้วยกันมาก ประดุจ
ดั่งว่าครูโรงเรียนในทุกวันนี้ อยู่มาวันหนึ่งอาจารย์เห็นศิษย์มานั่งคอยอยู่
พร้อมหน้ากันที่โรงเรียน ฝ่ายอาจารย์ จึงได้นึกขึ้นมาว่าวันนี้เราจะลอง
ถามศิษย์ดูบ้างดีกว่าว่าผู้ใดจะมีปัญญาเฉียบแหลมของไวอยู่ในทางตอบ
และถาม แล้วจึงได้บอกกับศิษย์ให้รู้ตัวไว้ก่อนว่าเราจะมีข้อถามพวกเจ้า
ทั้งหลาย ให้พวกเจ้าทั้งหลายตอบข้อถามของข้าจริงทุก ๆ คน แล้ว
ท่านอาจารย์ก็ถามว่า สิ่งอะไรจะมีความพอใจอยู่ด้วยกันทุก ๆ คนด้วยกัน
นายก. ก็เอ่ยขึ้นก่อนตอบว่าความรู้ วิชา และเป็นที่มีความพอใจอยู่ด้วยกัน
ทุก ๆ คน จึงได้มาร่ำเรียนต่อครู ก็จะได้วิชาของครูต่อไป นาย ข.
ตอบว่าเงินนี้และมีความพอใจอยู่ด้วยกันทุก ๆ คน เพราะเหตุว่าเป็นแก้ว

ดำรงพัตน์ของคนเรา นาย ค. ตอบว่าทองคำนั้นและเงินที่พอใจด้วยกันทุก ๆ
 คน เพราะราคามากกว่าเงิน มีทองอยู่แล้วทำไมกับเงินก็คงมีมาเอง นาย ข.
 ตอบว่าเพชรนี้และมีราคามากกว่าเงินกว่าทอง คนเราย่อมมีความพอใจอยู่
 ด้วยกันทุก ๆ คน นาย ง. ตอบว่าข้าวสาลีนี้และมีความพอใจอยู่ด้วยกันทุก ๆ
 คนละ นาย จ. ตอบว่าน้ำท่าเวลานี้และย่อมมีความพอใจเป็นเน่ด้วยกันทุก ๆ
 คน เพราะต้องอาศัยกินและอาบน้ำล้างวัน-รด-อยู่ด้วยกันทุก ๆ คน นาย ฉ.
 ตอบว่านอนนี้และเงินที่พอใจอยู่ด้วยกันทุก ๆ คน เพราะคนเราต้องอาศัย
 นอนจึงจะมีกำลังทำกิจการทั้งปวงได้ โดยสะดวก นาย ช. ตอบว่าผู้หญิง
 ที่สาว ๆ สวย ๆ นั้นและเงินที่พอใจด้วยกันทุก ๆ คน เพราะเหตุว่าคนเรา
 ต้องอาศัยผู้หญิงเป็นแม่เรือน จึงจะมีความสบายโดยประการต่าง ๆ
 นาย ซ. ตอบว่าสิ่งอะไร ๆ ก็ไม่พอใจเท่าตัวของเรา ตัวของเรานี้และเงินที่
 พพอใจอยู่ด้วยกันทุก ๆ คน เพราะเหตุว่าถ้าใครไม่มีความพอใจตัวของตัว
 แล้ว ผู้นั้นก็เท่ากับเป็นคนบ้า นาย ฌ. ตอบว่ายศศักดิ์นั้นและเงินที่พอใจ
 ของคนเราทุก ๆ คน เพราะเหตุว่ามียศอยู่แล้วก็ย่อมมีทรัพย์สินและลาภสักการ
 บริบูรณ์ นาย ญ. ตอบว่าการเที่ยวเล่นนั้นและเงินที่พอใจของคนเราทุก ๆ
 คน เพราะเหตุว่าคนเราถ้าไม่เที่ยวเล่นแล้วก็จะต้องเบื่อง่าย ถ้าไม่เที่ยว
 ดูอะไรบ้างแล้วก็จะเป็นคนโง่เง่าเท่าคูนก็จะไม่รู้จักอะไรกับเขาบ้าง มีหนทาง
 แลคนดีคนชั่วเป็นต้น นาย ด. ตอบว่าคนเราถ้าไม่มีกิจการงานอะไรทุก ๆ
 อย่างแล้ว นึกว่าจะไปข้างไหนก็ได้ โดยความต้องการนั้นและเงินที่พอใจ
 ของคนทุก ๆ คนละ เพราะเหตุว่าเรื่องทำกิจการงานนั้น ไม่เป็นที่พอใจ

ของคนเราเป็นแน่ นาย ค. ตอบว่าฉันงุ่มง่ามมันและเป็นที่พอใจของคนเราทุก ๆ คนละ เพราะเหตุว่าคนเราต้องอาศัยบีบปัดความอายอยู่ด้วยกันทุก ๆ คน นาย ถ. ตอบว่าบิดามารดานี้แหละเป็นที่พอใจอยู่ด้วยกันทุก ๆ คนผู้ที่เป่ญบุตร เพราะเหตุว่าท่านได้เป็นผู้อุปการะแก่บุตรมาตั้งแต่ยังแดง ๆ จนโตใหญ่ ฝ่ายว่าอาจารย์เมื่อเห็นว่าศิษย์ด้วยกันยังไม่ตอบอีกหลายคนนั่งอยู่ จึงได้ประกาศอนุญาตให้ว่าเมื่อไม่มีอะไรจะตอบแล้ว เมื่อผู้ใดเห็นพ้องกับคนใดแล้วก็ให้ร้องบอกขึ้น โดยความพอใจของตนก็ได้ ทันใดนั้น นาย ท. ก็ร้องขึ้นว่าผมเห็นพ้องกับนาย ก. นาย น. ก็ร้องขึ้นว่าผมเห็นพ้องกับนาย จ. นาย บ. ก็ร้องขึ้นว่าผมเห็นพ้องกับนาย ก. นาย ป. ก็ร้องขึ้นว่าผมเห็นพ้องกับนาย ข. นาย ผ. ก็ร้องขึ้นว่าผมเห็นพ้องกับนาย ค. นาย ฝ. ก็ร้องขึ้นว่าผมเห็นพ้องกับนาย ค. นาย พ. ก็ร้องขึ้นว่าผมเห็นพ้องกับนาย ค. นาย ฟ. ก็ร้องขึ้นว่าผมเห็นพ้องกับนาย ข. นาย ภ. ก็ร้องขึ้นว่าผมเห็นพ้องกับนาย ถ. นาย ม. ก็ร้องขึ้นว่าผมเห็นพ้องกับนาย ฉ. เมื่อหมดผู้ตอบลงแล้วท่านอาจารย์ก็ได้นิสังสัยของศิษย์ต่าง ๆ ว่าเป็นคนดีคนเลว คนเกียจคร้าน แล้วจึงได้กล่าวตอบศิษย์ทั้งหลายว่าความเห็นของเจ้าทั้งหลายเป็นความเห็นของเจ้าโดยนิสังสัยของเจ้า แต่ความเห็นของเจ้าที่ตอบนั้นเป็นแต่บางพวก บางหมู่ บางบุคคล หาดตลอดทั่วถึงไปไม่ แล้วอาจารย์จึงได้บอกกับศิษย์ให้รู้ไว้ว่าความสุซซนั้นแหละเป็นที่พอใจของคนทั้งหลาย ๆ ย่อมมีความปรารภความสุซซอยู่ด้วยกันทุก ๆ คน อย่าว่าแต่คนเราเถยถึงสัตว์ วิจารณ์ก็ย่อมหาความสุซซเหมือนกัน เมื่ออาจารย์บอก

ให้ฟังดังนั้นแล้วต่างคนก็ต่างเห็นจริงไปตามกัน แล้วก็พากันบ่นว่าพวกเรา
 ทุกคนด้วยกันก็มีความตั้งใจที่จะมาหาความสุขด้วยกันจึงได้มาเข้าโรงเรียน
 ก็เหตุใดเราจึงไม่นึกถึงความสุขที่เราจะต้องการยกขึ้นเป็นข้อคอบในที่ประชุม
 โดยความต้องการของเรา เมื่ออาจารย์ได้ยินศิษย์บนชั้นดังนั้นจึงได้บอก
 กับศิษย์ว่า อย่างนี้ละเขาเรียกว่าเล่นผมบังภูเขาดะ เจ้าจงจำไว้เถิด แท้ที่
 จริงแล้วเล่นผมเด็กนิตเดี้ยวจะไปบังภูเขาได้เมื่อไร เป็นแต่ทำนกด้าวเปรียบ
 โว้ให้เป็นข้อความปัญหาอันประกอบไปด้วยประโยชน์ เพื่อจะให้คนภาย
 หลังเข้าใจ จึงได้ตั้งเป็นอุภาษิตดั่ง ๆ ดังอันมาจนทุกวันนี้

เรื่องที่ ๒ จีบจูข้างหาง

จับ ลัทธิหมายอยู่แล้ว ทางหาง
จู กัดบดกเขาควาง แทบม้วย
ข้าง คนบ่ยตทาง ดัด นาฟ้อ
หาง ลัดคอกกัดด้วย หมดแก่กระแแต่ความ ฯ

ตำนานเทียบเรื่อง

ได้ ยินมาว่ายังมีลัทธิภรรยาอยู่ด้วยกันช้านาน ฝ่ายว่าลัทธิเป็นคน
ใจน้อยและเป็นคนคนเดียวรักใคร่ขงายและเป็นคนขบขันไม่รู้จักจบ ฝ่าย
ว่าภรรยาก็คับใจคอยแต่จะหาช่องออกจากลัทธิ โดยที่ที่มีความคับใจไม่มีสุข
กับเขา อยู่มาวันหนึ่งไปจ่ายตลาดซุกกลับมาก็ดินพุดกันมากับชายผู้หนึ่ง
ถึงเรื่องจะไปไหว้พระแท่นดงรัง ฝ่ายว่าชายผู้หนึ่งแฉเห็นภรรยาของเพื่อน
เดินพุดกันมากับชายผู้หนึ่ง ก็เข้าสะกดรอยเดินตามมาเพื่อจะคอยฟังพุดจากนั้น
จึงได้ ยินผู้หญิงถามว่ากัถจะไม่แน ผู้ชายได้ตอบว่าแนชื้อ ได้ความ
แต่เพียงเท่านั้น ครั้นแล้วชายผู้นั้นก็มาบอกเพื่อนว่าข้าได้เห็นภรรยาเจ้า
เดินพุดกันมากับชายคนหนึ่งดูเป็นที่ชายหน้า แล้วข้าได้ ยินผู้หญิงถามผู้ชาย
นั้นว่ากัถนัถจะไม่แน ฝ่ายผู้ชายได้ตอบว่าแนชื้อ ข้าเห็นว่าภรรยา
ของเจ้ามันจะไม่ชอบกลเสียแล้ว ถ้าเจ้าไม่เชื่อก็ให้คอยดูไปเถิด ฝ่ายว่า
เพื่อนเมื่อได้รู้เรื่องเข้าดั่งนั้นก็ตอบว่าข้าชอบใจเพื่อนเป็นอันมากที่ได้มาบอก
ให้รู้เรื่องหาไม่ข้าก็จะมั่งมอยู่ แล้วเพื่อนก็มาก็กลับไป ฝ่ายว่าลัทธิ

ก็ตั้งใจจะคอยดูกรรยาของคน ครั้นถึงเวลากรรยาไปจ่ายตลาดแล้วก็ไป
 เทียบคอยแอบดูเล่นมอ ๆ ครั้นเวลาวันหนึ่งก็ไปนั่งแอบดูอยู่ที่โรงเหล้า
 หน้าบ้าน เพื่อดูคนที่พอกรรยากลับมา พอผู้ชายคนนั้นก็เดินสวนทางตรงมาก
 แวะเข้าพูดกันที่ประตูบ้าน แล้วผู้ชายคนนั้นก็เดินต่อไป เมื่อชายสามีได้แต่เห็น
 ประจักษ์แก่ตาตั้งนั้นแล้วก็เดินเข้าบ้าน เมื่อไปแต่เห็นกรรยาเข้าก็มีความ
 ไม่พอใจเป็นอย่างมาก แต่ก็ทำเป็นไม่รู้ไม่เห็นก็เลยเข้าเรือน ฝ่ายว่ากรรยา
 แลเห็นกิจของสามีตั้งนั้นก็เข้าใจได้เห็นว่าสามีคงจะรู้เรื่องราวที่เราแต่อย่าง
 ใดอย่างหนึ่งเป็นแน่ ก็เลยเบียดช่องให้สามีหัวใจมืด แล้วก็ทำเป็นไปเที่ยว
 บ้านโน้นบ้านนี้บ่อย ๆ อยู่มาวันหนึ่งน้องเขยมาบอกว่า กรรยาจะคลอด
 บุตรในเวลาค่ำวันนั้น แล้วก็รีบกลับไปบ้าน ฝ่ายว่ากรรยาก็ไม่บอกสามี
 ให้รู้ว่าจะไปบ้านน้องเขย พอถึงเวลาเย็นก็ยกตัวพร้อมกับเข้าออกมาให้สามี
 กินเสร็จแล้ว ก็เข้าเรือนผลิตผ้านุ่งห่มเสร็จแล้วก็ลงเรือนไป ฝ่ายว่า
 ข้างสามีก็ไม่ถาม เพราะเข้าใจอยู่แน่แล้วว่าคงจะไปหาชายชู้ จึงไม่ถาม ครั้น
 ว่ากรรยามาถึงเรือนน้องเขยก็เลยขึ้นไปบนเรือน ก็แต่เห็นน้องสาวลงนอน
 ครางอยู่ก็เข้าไปช่วยเป็นธุระ พอเวลาดึกยามเศษน้องสาวก็คลอดบุตร
 ตัวก็เลยอยู่ช่วยน้องเขยต่อไป จนน้องสาวได้ขึ้นกระดานไฟเสร็จแล้วก็พอ
 เวลาตี ๔ หุ้มเศษ เมื่อเห็นว่าน้องสาวมีความสบายอยู่แล้วก็ตากลับบ้าน
 ก็เลยขึ้นเรือนคอยฟัง ฝ่ายว่าข้างสามีนอนดูหนึ่งดื้ออยู่หน้าเรือนเพื่อจะ
 คอยดูกรรยาจะกลับมา เมื่อแต่เห็นกรรยากลับมาแล้วก็แต่ดูนาฬิกาได้
 ๔ หุ้มเศษเกือบ ๕ หุ้ม เมื่อรู้ตั้งนั้นแล้วก็เลยไม่ถามกรรยาต่อไป เป็นแต่

บ่นว่าคนเราไปข้างไหนจนไม่รู้จากเวลา ฝ่ายว่าภรรยาเมื่อเห็นว่าสามีไม่ถาม
ก็เลยไม่บอกให้รู้เรื่อง แล้วก็เลยเข้าเรือนนอน ครั้นเวลาเช้าก็หาเช้า
ให้สามีกินแล้วก็เข้าเรือนผลัดผ้ารับไปบ้านน้องเขย ไปอยู่ตั้งแต่เช้าจนเวลา
บ่าย ๒ โมงเศษ เมื่อเห็นว่าน้องสาวมีความสบายอยู่แล้วก็ตากผ้า โดย
ขอยืมกระຈาดไปตาก ครั้นจ่ายได้เสร็จแล้วก็เลยเที่ยวชวนคนที่ชอบกัน
ไปไหว้พระแท่นดงรัง บางคนก็รับว่าจะไป บางคนก็บอกว่ามีธุระไปไม่ได้
ครั้นแล้วก็กลับมาบ้านจัดแจงเข้าเย็นให้สามีกินเสร็จแล้วก็เข้าเรือนนอนคอย
ดูภริยาสามี ก็เข้าใจว่าสามีไม่เป็นที่พอใจมาก ด้วยภริยาอันเห็นห่าม
ไม่พูดด้วยเป็นต้น ฝ่ายว่าสามีนอนตรองก็เห็นว่าภรรยามีความหมั่นประมาท
ต่อเราเป็นอันมาก ตกถึงคองของพ่อจ่าตเองเขยปรับใหม่ต่อชายชู จึงจะ
มีความเช็ดหลาบ ครั้นเวลาเช้าก็เข้าแถวกับไปหาอัยการให้เขาช่วย
เรียบเรียงฟ้องให้ โดยพดการ เมื่อได้ฟ้องมาแล้วรุ่งขึ้นก็ไปยื่นฟ้องต่อ
ศาล ๆ ก็รับไว้พิจารณา แล้วศาลก็ออกหมายเรียกนัดให้ โจทก์จำเลยมา
พร้อมกันวันนั้น เวลาศาลเปิด เมื่อภรรยาได้รับหมายเรียกแล้วก็นึกว่าเป็น
โอกาสของเราที่เราจะได้ออกจากบ้านนี้เป็นแน่ ครั้นถึงเวลาวันนัดโจทก์
จำเลยก็ได้ไปพร้อมกันที่ศาล ฝ่ายว่าศาลก็อ่านฟ้องของโจทก์ให้จำเลย
ฟังตลอดแล้ว เมื่อจำเลยได้ฟังฟ้องข้อหาของโจทก์เสร็จแล้ว ศาลก็
ได้ถามจำเลยตามโจทก์หาแต่ที่ควรจะถาม ฝ่ายว่าชายจำเลยก็ให้การปฏิเสธ
บางข้อแบ่งรับบ้างแต่ที่ข้อความจริง ฝ่ายว่าจำเลยหญิงคนกลางก็ให้การ
รับบ้างปฏิเสธบ้างแต่ได้อย่างหลักฐานที่อยู่ ครั้นรุ่งขึ้นศาลก็ได้สืบพยาน

โดยหลักฐานของโจทก์และจำเลย ฝ่ายว่าพยานของโจทก์ก็ล้มแต่พดความ
 ส่วนพยานจำเลยมีหลักฐานควรเป็นองค์พยานได้ คำตัดสินได้ตัดสินให้ โจทก์
 แพ้จำเลย จำเลยจึงได้ขอเบี้ยปรับใหม่ และหญิงคนกลางได้ร้องขออย่า
 จากโจทก์ฐานไม่สมัคร คำตัดสินให้ตามจำเลยร้องขอ เมื่อการ
 ได้เป็นไปดังเช่นนี้เพราะเหตุใด เพราะเหตุที่ใจเร็วด่วนได้ ครั้นอยู่มาสองสาม
 วันเพื่อนก็มาหาแล้วได้ถามข่าวคราวเรื่องเป็นความกับเมียว่าเป็นอย่างไรบ้าง
 แพ้หรือชนะ สหายได้ตอบว่าศาลเขาตัดสินให้แพ้จำเลย เพื่อนจึงได้ถาม
 ต่อไปว่าเรื่องราวมันเป็นอย่างไรศาลเขาจึงตัดสินให้เราผู้เป็นโจทก์แพ้จำเลย
 ฝ่ายว่าสหายจึงได้เล่าให้เพื่อนฟังตั้งแต่ต้นจนถึงศาลได้ตัดสินให้แพ้ เมื่อ
 เพื่อนได้ฟังสหายเล่าให้ฟังดังนี้จึงได้บอกกับสหายว่าเจ้าไปเข้าใจเอาเอง
 หาได้พิเคราะห์ให้ถ่องถ้วนไม่จึงได้ด้วยความของตัวไป เจ้าจึงจำไว้เกิดอาการ
 เช่นนี้และเขาเรียกว่าจับฐ้างหางตะ ชรรรมเนียมงูแล้วถ้าใครไปจับหางมัน
 เข้าแล้วมันก็คงกัดกับหัวมาฉกเอาเป็นแน่ สหายจึงได้ตอบว่าเป็นความจริง
 ดังเพื่อนว่า อ้ายข้อที่วางนั้นท่านหมายความว่าอะไรเป็นเหตุ เพื่อนจึง
 ได้ตอบว่าท่านหมายความว่าคนที่ใกล้เคียงเป็นเหตุ มีเมียของตนเป็นต้น
 ชนชื่อว่าเมียแล้วมีพิษเหมือนงูเห่า เว้นแต่เขาจะไม่ทำร้ายต่อสามีเท่านั้น
 เพราะเหตุว่าชีวิตของสามีอยู่ในกำมือเขา เมื่อเขาจะคิดกระทำร้ายเมื่อไร
 ก็ต้องได้เมื่อนั้น เว้นแต่เขากับเร้วเท่านั้น สหายจึงจำไว้เกิด แล้ว
 ก็ตกลงไป

เรื่องที่ ๓ ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด

๑ ความรู้แบกไว้ท่วม	ศิระ คนนา
รู้ประกอบโกธัษชะ	เกียจคร้าน
ทำไรไม่เป็นสาระ	ที่พึ่ง คนเฮย
เป็นแต่ครุฑบ้าน	เหตุคว่างทางสอน ฯ

ตำนานเทียบเรื่อง

ได้ยินมาว่ายังมีท่านอาจารย์อยู่คนหนึ่ง เป็นคนมีความรู้มาก แต่ประกอบอยู่ด้วยความขี้คร้านไม่มีความพอใจในการงานทั้งหลาย มีภาระงานรับจ้างเป็นต้น แต่ถึงดังนี้ยังมีคนจะอุปการะมีเจ้านายและขุนนางเป็นต้น แต่ถึงอย่างนั้นก็ไม่มีความพอใจที่จะอยู่กับใคร เพราะเป็นคนจะทำอะไรก็เอาแต่ใจเข้าว่าจึงไม่ชอบอยู่กับใครได้นาน เพราะชอบแต่เป็นคนเที่ยวไปตามความพอใจของตน ดูกี่ไหนก็กินกินนั้น คำที่ไหนก็กินกินนั้น แต่เป็นคนรักชาติดีไม่เป็นคนดกปรกมีเวณสูบลั่นกินสุราเป็นต้น เป็นแต่คนที่เกียจคร้านการงานที่ต้องอยู่ในบังคับเท่านั้น อยู่มาวันหนึ่งมีผู้มาจ้างไปบอกพระปริยัติ เขาให้เดือนละสามสิบบาท เพราะเป็นผู้บอกได้ถึงประโยชน์ต่างๆ แต่พอมีพระเณรมาเรียนมากเข้าเวลาที่จะบอกก็มากออกไป เลยชัก โวเรคือมาบ้างไม่มาเสียบ้าง ยังไม่ทันจะถึงเดือนก็เลิกกัน แต่ยังมีผู้มาจ้าง

ไปก่อนเขาพอดกกลงไปทำไม่ทันแล้วมันว่าเจ็บมือปวดหลังให้ลุกก็เลยไม่ไปทำ
 ต่อไปเลิกกัน ชอบแต่ในการขอแรงช่วยกันจนจบวชนาคและการศพ เพราะ
 เปนงานไม่อยู่ในบังคับของใคร คือจะไปก็ได้จะไม่ไปก็ได้ แต่คนมักพอใจ
 ในการทำงานโดยมาก เพราะเหตุว่าถ้าได้ลงมือทำให้แล้วไม่ว่าสิ่งใดยอมเปน
 การประณีตพอได้ทุกอย่าง คนจึงพอใจจ้างพอใจวาน ส่วนการเลี้ยงชีพ
 ก็พอเปนไปมีโรงเข้าแกงเปนคั้น แต่ก็น้อยเวลาเพราะได้ทำที่ไหนเขาก็ให้
 กินที่นั่น อยู่มาวันหนึ่งมีท่านผู้หนึ่งไปหาตัวมาแล้วก็บอกว่าจะให้เข้าทำการ
 ในกรมโหราศาสตร์ จะให้เป็นพื้หลวงเจ้ากรมโหร เพราะในการโหราศาสตร์
 เข้าใจชำนาญมาก ฝ่ายอาจารย์ก็กราบเรียนว่าเปนพระเดชพระคุณที่จะ
 ชุบเลี้ยงเกล้ากระผม แต่กระผมเป็นคนไม่มีวิชา ขอได้ทำอย่าเอา
 กระผมมาชุบเลี้ยงไว้โดย เมื่อใดท่านมีกิจธุระอะไรโปรดเรียกมาใช้ดีกว่า
 ที่ใดเท่าจะชุบเลี้ยงเกล้ากระผม ท่านผู้นั้นจึงได้ว่าทำไมจึงไม่ชอบเปนขุนนาง
 กับเขา ฝ่ายอาจารย์ก็กราบเรียนว่าคนไม่มีวิชาแล้ว จะมาขึ้นให้มี
 วิชาขึ้นก็คงจะได้ความเดือดร้อนด้วยกันทั้งสองฝ่ายเปนแน่ เพราะเหตุว่า
 กระผมเป็นคนเที่ยว ทางเกี่ยวกับทางราชการมันตรงกันข้าม เพราะฉะนั้น
 ผมจึงได้กราบเรียนว่าจะได้ความเดือดร้อนด้วยกันทั้งสองฝ่าย แล้วก็ลา
 กลับไป อยู่มาวันหนึ่งท่านอาจารย์มาคิดถึงพระราชภาระองค์หนึ่ง ที่ได้
 เคยเปนมิตรกันมาแต่เมื่อยังบวชเปนพระอยู่ด้วยกัน แล้วก็ไปหาพระ
 ราชภาระองค์นั้น เมื่อพระราชภาระองค์นั้นได้แต่เห็นอาจารย์เข้าก็จำได้
 ก็ร้องเรียกให้เข้าไปในกุฏิ ต่างคนต่างก็ถามทุกข์สุขซึ่งกันและกัน แล้ว

พระราชทานจึงได้ถามขึ้นว่ามีธุระอะไรไปข้างไหนมาด้วยหรือ อาจารย์
 ตอบว่าผมได้ ยินข่าวว่าเจ้าคุณมั่งทุกข์ผมจึงได้มาเยี่ยมเจ้าคุณ พระกัม
 ความสงสัยจึงได้ถามว่าฉันเป็นทุกข์ด้วยเรื่องอะไร อาจารย์ตอบว่าผมได้
 ทราบว่าเจ้าคุณได้เป็นพระราชทานขึ้น ผมจึงเห็นว่าเจ้าคุณเป็นทุกข์จึง
 ได้มาเยี่ยม พระถามว่าทำไมอาจารย์จึงเข้าใจผิดตรงกันข้ามดังนั้น ชอบ
 แต่ว่าอาจารย์ได้ทราบว่าฉันได้รับตำแหน่งเกียรติยศเป็นพระราชทานขึ้น
 ดังนั้น ควรจะมีความยินดีด้วยจึงจะควร นี่กลับเห็นไปว่าฉันเป็นทุกข์ไป
 เช่นนี้ ฉันยังไม่เห็นว่าความเข้าใจของอาจารย์จะเห็นเป็นไปอย่างไร อาจารย์
 ตอบว่าข้อที่ผมเห็นว่าเจ้าคุณเป็นทุกข์นั้น คือเป็นทุกข์ที่ได้เป็นสมภาร
 ขึ้น พระถามว่าได้เป็นสมภารเจ้าวัดขึ้นจะมีทุกข์ด้วยอย่างไรในข้อที่ได้เป็น
 สมภารขึ้น อาจารย์ตอบว่าสิ่งที่ความขบถใจมันเข้าบังทุกข์จนแต่ไม่เห็นทุกข์
 ตามที่ท่านกล่าวไว้ว่าทุกข์ของมหาษัตริย์ ทุกข์ของสมภารเจ้าวัด ทุกข์
 ของแม่เรือนดังนี้ ทำไมเจ้าคุณจึงว่าแต่ไม่เห็นทุกข์ได้ ถ้าจะให้อธิบายถึง
 เรื่องทุกข์ของสมภารแล้ว เห็นจะไม่มัวเวลาพอในเรื่องของทุกข์ ถ้าจะ
 สรุปรวมใจความเข้าแล้วก็คือปฏิกิริยาทุกข์ ทุกข์ไม่มีที่สุด มีกินไม่อิ่ม
 นอนไม่เต็มตาเป็นต้น ผมจึงได้เห็นว่าเจ้าคุณเป็นทุกข์ดังนี้ พระถามว่า
 คนที่มียศแล้วกลับว่าเป็นทุกข์ ก็คนที่มีสุขนั้นจะเป็นคนชนะนิตใด จะเป็นคน
 อย่างไร จึงจะว่าเป็นสุขได้เล่า อาจารย์ตอบว่าผมเข้าใจว่าคนที่ไม่ต้อง
 ทำอะไร มีกิจการงานเป็นต้น นี่จะกินเมื่อไรก็ได้กิน นี่จะนอนเมื่อไร
 ก็ได้นอน นี่จะไปข้างไหนก็ได้ไป เพราะไม่อยู่ในใค้อำนาจของผู้ใด

คนจำพวกนั้นแหละจัดได้ชื่อว่าเป็นคนมีสุขนะ พระจึงได้นึกในใจว่าคนอย่าง
 ชะนิตอาจารย์เช่นนี้แกก็นึกว่าแกเป็นสุขแน่แล้ว แล้วจึงได้ถามว่าคนอย่าง
 ชะนิตอาจารย์นี้จะจัดเอาเป็นคนชะนิตไหน จะเป็นคนมีทุกข์หรือว่าเป็น
 คนมีสุขเล่า อาจารย์ตอบว่าคนอย่างผมนี้แหละจัดได้ชื่อว่าเป็นคนมีสุขได้
 คนหนึ่งละ พระตอบว่าคนอย่างเช่นอาจารย์นี้จะว่ามีสุขอย่างไรได้ เพราะ
 เหตุว่าบุตรและภรรยาและเย้าเรื่อนเคหสถานก็ไม่มีกับเขา เท่ากับว่าไม่มีหลัก
 พักไม่มีบ้านเช่นนี้จะมีความสุขอย่างไรได้ โดยที่สุขจะกินเข้าไปก็ต้องไปโรงเข้าเือง
 เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่าคนอย่างอาจารย์นี้จะตกอยู่ในทุกข์ ไม่มีสุข
 อย่างเขามั่งเลย อาจารย์จึงตอบว่าคนอย่างเจ้าคุณนและเขาเรียกว่า
 คนมีสุขอยู่ในทุกข์นะ คนอย่างผมนี้แหละเขาเรียกว่าคนมีทุกข์อยู่ในสุขนะ
 คนทั้งหลายจึงได้เห็นด้วยยากคนอย่างเช่นชะนิตผม พระตอบว่าคนอย่าง
 อาจารย์ฉันใดไม่เห็นเลยว่าจะมีสุขเป็นความจริง อาจารย์ตอบว่าความสุข
 ของผมนั้นผมจะชี้ให้เจ้าคุณนเห็นได้ว่าจะมีสุขอย่างไรได้ ๑ ไม่มีใครจะมา
 บังคับหัวใจผมได้ ๒ กิจกรรมทั้งปวงนี้จะทำได้ นี้จะไม่ทำได้ ๓ จะไป
 สวรรค์ใดก็ไม่มีห่วงใยอะไรกับเขา ๔ นึกว่าจะกินเมื่อไรก็ได้กิน แม้จะ
 นอนเมื่อไรก็ได้นอน ๕ เกิดมากับเขาชาติหนึ่งไม่กลัวเลยในเรื่องจะต้อง
 เข้าไปติดคุกตรวาง ในชาตินี้และชาติเบื้องหน้า คนเช่นนี้จะว่าไม่มีสุข
 อย่างไรขอรับ พระตอบว่าสุขอย่างอาจารย์นี้ละมันเข้าคำรัสสุภาษิตที่ท่าน
 ได้กล่าวไว้ว่าความร่ำรวยหวั่นไหวตัวไม่รอดนะ อาจารย์ตอบว่าที่เจ้าคุณ
 ยกเอาสุภาษิตข้อนี้ยกมาให้ผมนั้น เจ้าคุณเห็นจะเข้าใจสุภาษิตนั้นผิด

ไปแล้ว พระถามว่าฉันเข้าใจผิดไปอย่างไรข้อที่ฉันเห็นอาจารย์ตรงกับ
 สุธาษิต อาจารย์ตอบว่าข้อที่เจ้าคุณเข้าใจผิดนั้นคือบุคคลประพฤตินั้น
 เป็นพาดหัดกับความรู้อย่างคนไม่จึงได้ตรงต่อสุธาษิต แต่นั่นผมก็มีความรู้
 ท่วมหัวเหมือนกันแต่ผมเขาตัวรอดได้ดังกล่าวนั้นแล้ว เจ้าคุณจะมาเหมา
 เขากระผมว่าประพฤตินั้นด้วยสุธาษิตนั้น เพราะฉะนั้นผมจึงได้ตอบว่า
 เจ้าคุณมีความเข้าใจสุธาษิตนั้นผิดไป พระตอบว่าที่ฉันยกเอาสุธาษิตขึ้น
 กล่าวเทียบกับอาจารย์นั้น เพราะฉันเห็นว่าคนอย่างอาจารย์นั้นถ้าจะบวชอยู่
 ก็คงได้เป็นพระราชาคณะ ถัดจะทำราชกรรก็จะได้เป็นหลวงเป็นพระกับ
 เขาแน่ เพราะวิชาความรู้ของอาจารย์ นั้นอาจารย์มาประพฤตินให้เป็นคน
 วิชาไม่มีหลักปัก ไม่มีร้านเช่นนี้เขาจึงได้พากันมาประมาทหมิ่นได้ว่าความรู้
 ท่วมหัวเขาตัวไม่รอดเพราะความที่เกียจคร้านของอาจารย์ อาจารย์ตอบว่า
 ในเรื่องความนิทานหรือสรรพวิญเฑาะฉันยอมรับสารภาพแล้ว จะมาว่า
 ความรู้ท่วมหัวเขาตัวไม่รอดหรือจะมาเป็นคนเกียจคร้าน หรือจะมา
 กล่าวว่าเป็นคนตกกระไดพลอยโจนก็ได้ทุกอย่าง แต่อันที่จริงแล้วผมก็ได้
 ถือหลักสุธาษิตอยู่เหมือนกัน พระถามว่าสุธาษิตอะไรที่อาจารย์ถือไว้
 อาจารย์ตอบว่าก็คือสุธาษิตข้อที่ว่ารู้จักรักษาศีลตัวรอดเป็นยอดดีนั้นแหละ พระ
 ถามว่าอาการที่รักษาศีลตัวรอดนั้นคือรักษาศีลตัวอยู่อย่างไร อาจารย์ตอบว่าผม
 รักษาตัวไม่ให้ใครบังคับใช้ ๑ ผมรักษาตัวไม่ให้เป็นที่ดินของผู้อื่น ๑
 ผมรักษาตัวไม่ให้ใครมากดหัวผมได้ ๑ ผมรักษาตัวไม่ให้ใครเอาผมไป
 ใส่คุกใส่ตารางได้ในชาตินี้ ๑ ผมรักษาตัวไปในชาติหน้าไม่ให้ผมพบบาดเขา

ตัวผมไปได้คุกกี้ได้ตระวางได้ ๑ ดังนั้นและ พระถามว่าข้อที่จะให้รักษาคำ
 ไม่ให้ติดคุกติดตะรางทั้งชาติหนึ่งชาติหนึ่งนั้น จะมีเครื่องรางอะไรเป็นที่ข่งกัน
 ตัวของอาจารย์ต่อไป อาจารย์ตอบว่าผมมีผมจึงขอตัวเจ้าคุณได้ ถ้าผม
 ไม่มีแล้วผมขอตัวเจ้าคุณไม่ได้ ผมอายุเจ้าคุณมาก พระถามว่าท่านอาจารย์
 มีอะไรบอกฉันบ้างซิ อาจารย์ตอบว่าผมมีแต่ศีลห้าและได้เป็นเครื่องราง
 ของผมละ พระถามว่ามีแต่ศีลห้าเท่านั้นจะพอหรือ อาจารย์ตอบว่า
 พอแล้ว คนที่ไปติดคุกติดตะรางอยู่ด้วยกันทุกวันนั้นก็ดั่งศีลห้าอยู่ด้วยกัน
 ทั้งนั้น ผมเป็นคนมีศีลอันบริสุทธิ์อยู่แล้วใครเล่าจะมาเอาตัวผมไปได้คุกกี้
 ได้ตระวางได้ พระถามว่าคุกตะรางในชาติปัจจุบันฉันนิยมเห็นด้วยแล้ว
 แต่คุกตะรางในอนาคตกาลตณฉันยังไม่เห็นด้วย เพราะเหตุว่ายังมีข้อสำคัญ
 อยู่อีก เมื่อเวลาจะแตกดับไป อาจารย์ตอบว่าเขาเป็นไม่แน่จริงเพราะว่า
 ยังมีหัวงหน้าหัวงหลังอยู่ จะพูดกันให้เดเห็นง่าย ๆ ก็คือเจ้าคุณเองนี้แหละ
 ผมยังไม่ไว้วางใจได้เพราะเหตุไร เพราะเหตุที่ว่ายังมีทรัพย์สินสมบัติบริบูรณ์อยู่
 ดังปรากฏเห็นอยู่แก่ตาเดี๋ยวนี้และ ถ้าเจ้าคุณไปมีความหัวงอยู่ แม้แต่ว่า
 กวญ ๆ หนึ่ง หรือบ้าน ๆ หนึ่งในเมื่อเวลาจะแตกดับลงดังนี้เป็นต้องจบ
 อิติมัตถะไม่ต้องสงสัย คนอย่างผมฉันไม่มีอะไรกับเขาดังปรากฏอยู่เดี๋ยวนี้
 ก็จะมีหัวงโยอะไรอีกเล่า เมื่อเป็นเช่นนั้นใครเล่าจะมาจูงผมไปอบาย
 ได้ แล้วกลับถามว่าศีลนี้พระผู้มีพระภาคได้ทรงสรรเสริญไว้เป็นอนันต์
 ไม่ใช่หรือ พระตอบว่าก็อย่างนั้นละซิ แล้วย้อนถามว่าฉันอยากจะมีอะไร
 ดังอย่างหนึ่ง เสี้ยมแรงที่ได้เป็นคนคุ้นเคยกันมา อาจารย์นี้กรุณา

คงจะขอไม่ให้เที่ยวเป็นแน่ จึงได้จึงตอบเสียก่อนว่าเจ้าคุณจะขอที่พอใจ
อยู่แล้วเห็นจะไม่ได้ ถ้าเจ้าคุณจะขอที่ไม่ควรขอก็อย่าขอดีกว่า ถึงจะขอ
ก็คงไม่สำเร็จ พระกรูในธรรมาศัยของอาจารย์จึงได้เพียงไปขอว่า คือ
ฉันจะขอว่าจะเที่ยวไปข้างไหน ๆ ก็ตาม แต่คำแล้วขอให้มานอนที่นี้ เพื่อ
จะได้อันเคราะห์ให้ภิกษุสามเณรต่อไป อาจารย์ตอบว่าที่เจ้าคุณขอนั้นมันเปน
การคับแคบนัก เอาแต่เพียงว่าไปไหนมาแล้วให้มานอนในวัดนี้มันค่อยกว้าง
สักหน่อย พระก็ยอมเอาเป็นตกลงกัน

เรื่องที่ ๔ นกยางตัวเดียวกินปลาสิ้นหนอง

๑ นกยางเห็นช่องแล้ว	บินถลา
คิดจักกินหมู่ปลา	งดไว้
จำจะเรียกปลามา	เฝ้าบอก ให้เสีย
ว่าจักพาปล่อยให้	แม่น้ำดำมิง ฯ

ตำนานเทียบเรื่องน

ได้ยินว่ายังมีนกยางตัวหนึ่ง เปนนกมีปัญญาอาศัยเรียบร้อยกว่า
นกยางทั้งหลายในหนองนั้น อยู่มาวันหนึ่งเวลาเช้าก็บินออกจากรังเที่ยวไป
จึงได้ ไปเห็นปลาอยู่ในหนองแห่งหนึ่ง แต่น้ำในหนองนั้นจวนจะแห้ง จึง
ได้คิดขึ้นว่า เราจักกินปลาด้วยกันจะได้กินแต่ตัวเดียวหรือต้องตัวเท่านั้น
เพราะเหตุว่า เมื่อปลาทั้งหลายรู้ตัวเราแล้วก็จะพากันซุกซ่อนเอาตัวหนีก็จะ
เป็นที่ลำบากแก่การหากินต่อไป จำเราจะคิดอุบายล่อลวงปลาเหล่านี้ให้
เห็นว่าเรามีความกรุณา แล้วภายหลังเราก็จะไม่ต้องไปหากินที่ไหนให้ได้
ความลำบากแก่เรา วันนั้นจำเราจะต้องอดงดไว้ก่อน เพื่อให้หมู่ปลาเห็น
ว่าเราไม่ทำอันตรายโดยที่ความกรุณาของเรา จึงได้ บินลงไปที่ริมหนอง
นั้น ร้องเรียกปลาทั้งหลายให้ขึ้นมาแล้ว ก็บอกว่าตัวเรามีความกรุณา
แก่พวกเจ้าจะมาพากันตายเสียหมดในหนองนี้ เพราะเหตุว่าน้ำในหนองนี้
ก็แม้แต่จะแห้งลงไปทุกวันทุกเวลา เราได้ ไปแลเห็นมิ่งใหญ่ในที่หนึ่งมีน้ำ

อันลึกควรพวกเจ้าจะพากันไปอยู่ในมุ้งนั้น เราเห็นว่ามีความสุขสบายด้วยกัน เมื่อพวกเจ้าทั้งหลายไม่เชื่อเราแล้วเราจะพาไปให้เห็นเสียก่อน แล้วเจ้าจะได้กลับมาบอกพวกกัน เมื่อฝูงปลาได้ ยินดียังนกลายเข้า ดังนั้นก็เห็นว่าเราได้เคยเป็นอาหารของนกลาย แต่นกลายก็หาทำอันตรายต่อพวกเราไม่ ควรเราจะต้องขึ้นไปไต่ถามให้ได้ความแน่นอนฟังดูก่อน แล้วก็พากันไปที่ริมหนองนั้น จึงได้ร้องบอกว่า ตัวเรายังมีความสงสัยอยู่ที่ท่านจะพาเราไปปล่อยนั้น เพราะเหตุว่าตัวของเราเคยได้เป็นอาหารของท่าน ที่ท่านจะพาเราไปนั้นเรายังไม่มีความเชื่อพอต่อท่าน นกลายจึงได้ตอบว่าตัวเจ้าได้เคยเป็นอาหารของเราก็จริง แต่บัดนี้ตัวเรามาเห็นพวกเจ้าทั้งหลายตกอยู่ใกล้ความมรณะจะมาถึงเข้า เราจึงได้มีความกรุณาต่อพวกเจ้า เราจึงไม่ทำอันตรายต่อพวกเจ้า ถ้าแม้ว่าจะต้องการพวกเจ้าเป็นอาหารของเราแล้ว ไหนเลยเราจะบอกให้เจ้ารู้ตัวเล่า เราก็จะกินพวกเจ้าเสียแล้ว ที่ไหนพวกเจ้าจะหนีเราไปพ้นได้ เมื่อพวกปลาได้ ยินนกลายว่าดังนั้นก็พากันเห็นจริงหมดความสงสัย ต่างตัวก็ต่างให้นกลายพาไป นกลายจึงได้บอกว่าเรามีปากอยู่ปากเดียว เราไม่สามารถจะพาพวกเจ้าไปได้มาก เมื่อใครเป็นหัวหน้าของพวกเจ้าแล้วจงไปกับเรา ๆ ก็จะได้พาไปแต่ผู้เดียวแล้วจะได้กลับมาบอกพวกกัน ฝ่ายว่าปลาที่เป็นหัวหนักรับว่า ตัวของข้าจะไปแทนเอง แล้วก็ได้ขึ้นมาที่แห้ว ฝ่ายว่านกลายก็เข้าคาบเอาปลาบินไป ครั้นบินไปถึงบึงใหญ่เข้า

แล้วยกปล่อยปลาทิ้งไปในบึงแล้ว ก็บอกว่าเวตาเย็น ๆ เราจะกลับมารับ
 คืนไป แล้วนกกยางก็บินไปเที่ยวหากินตามเคย เมื่อปลาทิ้งได้ลงไป**ในบึง**
 ใหญ่แล้วก็เที่ยวจู่จนทั่ว**บึงนั้น** แล้วก็เห็นว่ามีความสุขสบายจริง ฝ่ายว่า
 นกกยางเมื่อถึงเวตาเย็นเข้าแล้วก็รีบมารับเอาปลาทิ้งกลับไปส่งที่แล้วก็รีบกลับไป
 ที่ของตน ฝ่ายว่าปลาทิ้งหน้าที่ได้ไปเห็นบึงใหญ่มากก็ทำให้พวกปลา
 ทั้งหลายฟัง พวกปลาทั้งหลายเมื่อได้ฟังดังนั้นก็มีความยินดีที่จะไปอยู่
 บึงใหญ่ต่างตัวก็ต่างอยากจะไม่ก่อน ครั้นเวตารุ่งเช้านกกยางก็มารับปลาทิ้ง
 เวตาเช้าตัวหนึ่งเวตาเย็นตัวหนึ่ง นกกยางก็พาไปรังจิกเนื้อเป็นอาหารทุกวัน
 ทุกเวตาจนปลาหมดหนอง ยังเหลืออยู่แค่ตัวเดียว ครั้นเวตาเช้า
 นกกยางก็มาถามปลาทิ้งว่า ตัวเราจะไปหรือไม่ไป ฝ่ายว่าปลาทิ้งเมื่อได้ยินนกกยาง
 ถามดังนั้น จึงได้ตอบว่า เราที่มีความยินดีที่เราจะไปกับตัวท่านผู้กรุณา
 แล้วจึงได้ถามนกกยางว่า ท่านจะพาเราไปอย่างไรจึงจะไปได้ นกกยางจึงได้
 ตอบว่า ตัวเราจะเอาปากคาบตัวเจ้าพาไป ฝ่ายว่าปลาทิ้งได้ตอบนกกยางว่า
 ตัวยังไม่มีความไวใจพอ ด้วยเหตุว่าตัวของเจ้านั้นหนักมาก ตัวท่าน
 จะเอาแค่ปากคาบเราไป ฉวยว่าตัวเราหลุดจากปากท่านแล้วตัวเราก็จะ
 ตกลงแผ่นดิน กระตองของเรา ก็จะแตกถึงแก่ความตาย ถ้าท่านจะมีใจ
 สงเคราะห์เราแล้ว เราจะขออนุญาตเอาก้ามของเราทำวงค้ำไว้ที่คอท่าน
 เมื่อเราหลุดจากปากของท่านตัวเราก็จะได้ติดอยู่กับคอของท่าน นกกยาง
 ก็ยอมให้เอาก้ามค้ำคอไป เพราะเหตุว่าไม่มีความสงสัยแล้วนกกยางก็
 พาปลาทิ้งไปถึงวังที่อยู่ ฝ่ายว่าปลาทิ้งก็ได้เห็นก้างที่ติดรั้งนั้นก็กลัวปลาทั้งหลายที่

นกกางพามาน้อย่อมเป็นอาหารของนกกางหมดทั้งนั้น ฝ่ายวานกยางก็บอก
 ให้ปู้วางก้ามที่คอของตน ฝ่ายว่าปู้กรู้เท้าจึงได้บอกนกกางว่า ท่านพา
 เรามายังไม่ถึงฝั่งใหญ่ เรายังไม่วางก้ามจากคอท่าน เรากลัวตัวเราจะ
 ตกดินตาย ฝ่ายวานกยางก็ห่มตบฏญา ครั้นว่าจะทำตังตังเขาปู้ก็กลัว
 ปู้จะหนีเอาคอตาย จำเ็นก็ต้องพาปู้ไปจนถึงฝั่ง แล้วจึงได้วางปู้ลง
 แต่ห่างตลิ่งอยู่ แล้วก็นึกว่าปู้ปล่อยก้ามออกจากคอของเราเมื่อไร
 เราก็จะจิกกระดองให้แตกเมื่อนั้น แล้วก็นึกให้ปู้ปล่อยก้ามที่คอ ปู้ก็
 ยังไม่ยอมปล่อยก้าม แล้วจึงได้บอกนกกางว่า ที่ตรงนั้นมันตายนัก เรา
 ไม่มีที่จะอาศัย ขอให้ปล่อยเราที่ปากฝั่งฝั่งโน้น นกกางก็นึกว่าที่รก ๆ
 ต่ที่เดียว มันจะได้เห็นเราไม่พ้น แล้วนกกางก็พาปู้บินไปฝั่งโน้น พอ
 นกกางพาปู้บินไปถึงกลางฝั่งปู้ก็ปล่อยก้ามออกจากคोनกกางตัวปู้ก็ตกลง
 กลางฝั่งเสีย ไม่ทันจะถึงฝั่งตามทีนกกางคาดหมาย ปู้ก็ไปโดยสุซดำราญ
 ฝ่ายวานกยางก็เสียเวลาเปล่าตังนี้ ความฉลาดแต่ยังสู้ความเฉื่อยไม่ได้
 เช่นนกกางกับปู้

เรื่องที่ ๕ พุงหอกเข้รก ชีนกปลายไม้

๑ พุง ฮาวุธทั้งไว้ ในดง
หอก ตกอยู่ที่พง รกร้าง
เข้ ใจพุดให้หรง นึกเนะ ไปเฮย
รก เปนพงหรงกว้าง หมดเค้าจะเอาความ ๗
๑ ชีให้ดุกอกแล้ว เดินไป
นก บ่ห่อนเห็นใคร จับต้อง
ปลาย ยอดที่พันภัย ดุดจัก เออมน
ไม้ ที่นกจับรัง ดักคด้องไปถึง ๗
๑ ด้องบทบนนยยอม พุดพัน
เปนอิตถันเตียกน เรืองน
ไปมีแก่นดาร์ดรวพ พุยส่ง ไปเฮย
อวดว่ารับอกช เหตุให้ไปมีผล ๗

ตำนานเทียบเรื่อง

ได้ยินมาว่ายังมีชายหนุ่มพึ่งดีกออกมาคนหนึ่ง คิดว่าจะเข้าทำราชการ
แต่ยังไม่แน่ใจว่าจะเข้าทำอยู่ในกรมใด และกระทรวงใด จำจะต้องไป
ปรึกษาหารือท่านที่เป็นผู้ใหญ่ด้วยกัน เพราะท่านได้เคยรู้เคยเห็นมาแล้ว
โดยมาก เมื่อชายหนุ่มนั้นคิดตกลงว่าจะไปหาท่านผู้นั้นแล้ว ครั้นวัน

รุ่งขึ้นเวลาเช้าชายหนุ่มนั้นก็ไปหาท่านผู้หนึ่ง เพราะเป็นคนคุ้นเคยกันมากกับ บิดา เมื่อชายหนุ่มไปถึงบ้านแล้ว ก็เดินเข้าไปหาท่านผู้หนึ่งแล้วนั่งยก มือไหว้ ท่านผู้นั้นก็ถามว่ามาแต่ไหน มีธุระอะไรด้วยหรือ ชายหนุ่ม นั้นก็เรียนว่าผมมาแต่บ้านโน้น ผมเป็นบุตรคนนั้น ท่านผู้นั้นก็บอกว่า บิดาของเจ้าเป็นคนชอบพอกันมานาน และเป็นคนที่คุณคุ้นเคยกันมาก มาแล้วถามว่าเจ้ามาธุระอะไร ชายหนุ่มนั้นก็เรียนว่าผมมีธุระส่วนตัวผม คือผมคิดอยู่ว่าผมจะเข้าทำราชการกับเขาบ้าง แต่ก็ยังไม่ทราบว่าจะเข้าไปกระทำให้กรมใดและกระทรวงใด จึงจะเป็นที่สะดวกดี ผมจึงได้ตั้งใจมาเพื่อจะขอความกรุณาช่วยแนะนำช่องให้ โดยควร เมื่อท่านจะเห็นว่ากรมใดกระทรวงใดดีแล้ว ผมจะได้ติดตามไปแต่ที่ควร ท่านผู้นั้น จึงได้บอกเล่าเรื่องที่จะเข้าทำราชการนั้น จะว่ายากก็ยากจะว่าง่ายก็ง่าย ที่สุดแล้วแต่โอกาสบุญวาสนาของเรา แล้วท่านผู้นั้นก็ชี้แจงแนะนำให้ โดยที่พุ่งหอกเข้ารักไปว่า ถ้าจะทำราชการแล้ว ทำในกรมมหาดไทย เพราะเหตุว่าในกรมมหาดไทยได้ว่าด้วยหัวเมืองฝ่ายเหนือ มีผลประโยชน์ มากมีของกำนัลเป็นต้น แต่มีความลำบากมากที่จะต้องขึ้นไปเร่งด้วย หรืออีกอย่างหนึ่งในกรมกระต๊ามก็ดี เพราะได้ว่าหัวเมืองปักข์ใต้ มีของกำนัลร่ำรวยมาก อีกทางหนึ่งในกรมหน้ากรรเวศมาก เพราะได้ ออกเดินวังวัดค่านาราษฎร ได้ผลประโยชน์ค่าสิบตมมาก ๆ อีกอย่างหนึ่ง ถ้าจะว่าไปในกรมวังก็ดีมาก จะได้เป็นคนคุ้นเคยในทางราชการต่าง ๆ เพราะเป็นทางราชการต้นหมาย และก็ได้เป็นคนกำกับข้างฝ่ายในด้วย

แต่จะต้องระวังตัวให้มาก เพราะคืบหนึ่งก็ทะเลต้องคืบก็ทะเล อีกทาง
 หนึ่งในพระนครบาดก็ตมมากเพราะได้ว่าคุกตาราง เมื่อจะมีธุระอะไรขึ้นบ้าง
 ก็พอจะให้ช่วย ในจักสานเป็นต้น ในกรมพระคลังมหาสมบัติก็ตมมาก
 เพราะได้ว่าภาษีอากรมั่งของกำนันตมมาก ถ้าเราเข้าช่องดักกรำรวยทีเดียว ถ้า
 อีกอย่างในกรมมหาดเล็กได้เป็นที่คุ้นเคยในราชการส่วนพระองค์ เขาย่อม
 ว่าสืบพ่อค้าไม่เท่าพระยาเลี้ยง อีกอย่างหนึ่งหรือในกรมพระตำรวจได้ชำระ
 ความรู้กาบ้อย ๆ ก็ดีเหมือนกัน เมื่อชายหนุ่มนั้นนั่งฟังดูก็ไม่ได้อะไรเป็น
 หลักฐาน เป็นแต่เที่ยวขโมยในเกดขึ้นก็ไปหมด หาเงินค่าไม่ได้ เท่ากับ
 ฟุ้งหอกเข้รกรังจนจบจนปลายไม้ เมื่อไม่ได้ความว่าอย่างไรแน่แล้วชายนั้นก็
 ตกตมบ้าน เพราะหาประโยชน์ ทั้งความต้องการของตนมิได้

เรื่องที่ ๒ ตั้งใจให้กำอิม

๑ เทียบฆ่าสัตว์เล่นให้	นิบหาย ทัวไป
บาปที่ตั้งหมาย	นึกไว้
แต่กำกิมอิมสบาย	เปนโชค กาเคย
ความที่คิดผิดไซ้	เห็นได้ทันตา ๆ

ตำนานเทียบเรื่อง

ได้ยินมาว่ายังมีท่านผู้หนึ่งได้เป็นข้าหลวงขึ้นไปเร่งด้วยฝ่ายเหนือ โดย
ความประสงค์ของกรมนี้ เพราะเงินด้วยยอมคิดค้างกันค่อ ๆ มา คือ
ไม่รู้ จักตั้งจักเสร็จกันลงได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องมีข้าหลวงขึ้นไปเร่ง โดย
ธรรมเนียมของกรมนี้ ๆ ครั้นเมื่อข้าหลวงขึ้นไปถึงแล้วก็จัดการไป
เกาะกุมตามเจ้าหม่อมมาชำระ ครั้นเมื่อตกลงถูกต้องกันแล้วก็ให้ทำผิดปล่อย
ตัวไปตามมากน้อย เพราะเปนการแรก ๆ ก็ต้องทำไปโดยควรแก่ราชการ
ครั้นถึงกำหนดผิดสัญญาเข้าแล้วก็ไต่ถามไม่ได้บ้าง ดังนั้นก็พอเป็นช่อง
โอกาสที่จะให้ ถึงต้องจำเร่ง ดังนั้นก็เป็นธรรมดาของคนเรา เมื่อถึง
ความคับแค้นเข้าแล้วก็ต้องมีความฉุนไปเป็นธรรมดา เพื่อผ่อนหนัก
ให้เป็นเบาต่าง ฝ่ายว่าพวกเจ้าหม่อมก็ร้องให้ ท่านข้าหลวงช่วย โดยความ
ที่ติดขัดอยู่ที่ราษฎรดังนั้นก็เป็น โอกาสของท่านข้าหลวงที่จะเกาะกุมราษฎรมา
เร่งรัด เปนการที่ช่วยเจ้าหม่อมให้เบาแรงลง จึงได้ มีคำสั่งให้เกาะตัว

ราษฎรโดยที่ขัดข้องตามที่เจ้าหมื่นรังคิตขัด ฝ่ายว่าพวกราษฎรก็มีช่อง
 โอกาสที่จะผ่อนหนักให้เป็นเบาได้โดยอุบายแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ครั้นอยู่
 มาภายหลังต่อ ๆ มาท่านข้าหลวงก็เคยค่อยไต่ไปชำระผู้ร้ายลักโคกระบือต่อไป
 โดยอาศัยเหตุว่าช่วยผู้รักษาเมืองกรมการชำระ ก็ดูเป็นหนทางอันชอบ
 แต่ประกอบไปด้วยมีเจตนาอันโลกเพื่อจะหาผลประโยชน์กับบ้าน ก็เคย
 เทียบเกาะกุมราษฎรมากรวโรกโดยมีเหตุต่าง ๆ เป็นต้นว่ามีผู้ร้ายขัดทอดถึง
 เมื่อได้ตัวราษฎรมาแล้วก็ปล่อยตัวกลับไปโดยเหตุหนึ่งเหตุใด จนราษฎร
 ได้ความเดือดร้อนต่าง ๆ มีต้องเสียเงินให้เป็นต้น ครั้นผู้รักษาเมือง
 กรมการจะบอกกล่าวลงมา ก็เกรงอยู่ว่าเป็นคนร่วมรังเดี๋ยวกันอยู่ จึง
 ต้องคิดหาอุบายให้กลับโดยเหตุต่าง ๆ เมื่อท่านข้าหลวงได้ฟังคำแนะนำ
 เข้าแล้วก็มี ความตกใจอันตัว จึงต้องคิดกลับโดยเร็ว ครั้นกลับลง
 มาแล้วก็เข้าหาท่านผู้ใหญ่ แต่ท่านผู้ใหญ่ก็ได้ทราบอยู่บ้างแล้ว ก็ยังไม่
 กระทบกระเทือนอะไรให้รู้ตัว เป็นแต่ถามว่าไปด้อมดัดดอกหรือเท่านั้น
 ฝ่ายว่าข้าหลวงก็ทราบเรียนไปตามการแล้วก็เล่าท่านกลับมาบ้าน อยู่มาอีกสอง
 สามวันก็มีคนตามลงมาร้องกล่าวโทษข้าหลวงที่ขึ้นไปชำระด้วยเหตุต่าง ๆ
 มีเกี่ยวรวโรกเอาเงินราษฎรอันหาความผิดมิได้ โดยพดการ เมื่อท่าน
 ผู้ใหญ่ได้ทราบสาเหตุตามเรื่องราวแล้ว ก็มีคำสั่งให้เอาตัวผู้ที่ต้องหา
 นั้นมาขังตระวางไว้ เพื่อจะมีให้ความนั้นนั้นดูตามใหญ่โตต่อไป ฝ่ายว่า
 พวกโจทก์เมื่อได้ทราบว่าจะจำเลยถูกขังตระวางดังนั้น ก็เป็นที่พอใจของโจทก์
 โดยความที่มุ่งหมาย ฝ่ายว่าจำเลยเมื่อคนต้องถูกขังตระวางอยู่ดังนั้นก็มี

ความร้อไนใจเปนอันมาก จำเปนก็ต้องเที่ยววิ่งหาที่พอจะผ่อนหนักให้เป็นเบาได้ ก็เปนความเบาใจไปได้ชั่วคราวหนึ่ง ครั้นต่อมาก็มีคำสั่งให้ มีตุลาการชำระต่อไป ศาลก็ได้เรียกโจทก์ให้จำเลยมาพิจารณาตามข้อหาของโจทก์ ฝ่ายจำเลยก็ให้การปฏิเสธรับแต่ข้อที่ควรรับจำหน่ยได้ จำเปนจะต้องสืบสวนกันต่อไป ฝ่ายจำเลยก็ต้องดิ้นรนต่อไปเพื่อจะให้หนักเปนเบาในการที่จะต้องสืบสวนกันต่อไป ตกลงเปนยังไม่ได้ สืบสวนกันด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งจึงต้องรอไว้ ฝ่ายว่าข้างพวกโจทก์ก็พอหมดละเบี่ยงอาหารลงจำเปนก็ต้องตากดับมัน ฝ่ายจำเลยค่าที่ต้องเสียรายทางที่จะต้องเสียค่าผ่อนหนักเปนเบาmannหมคทุนรอนที่ไปได้มาโดยอยุติธรรม ซ้ำขาดทุนเรือนเข้าไปอีกเช่นนี้ จึงได้เขาคำว่าตุลาการคิดว่า ตั้งให้กำอ้ม ส่วนตัวหาประโยชน์มิได้ ซ้ำต้องเปนโทษทำให้ชื่อเสียงเหม็นไปชั่วกาดนาน ส่วนผู้อื่นได้นอนกินอ้มเลหาโทษมิได้ด้วยเช่นนี้ ตกลงตัวเป็นคนเนื้อไม่ได้ ก็นหนักก็ไม่ได้รองนั่ง ซ้ำเขากระดกมาแขวนคอไว้

เรื่องที่ ๗ ไม่สิ้นวัน

๑ ไม้มัน ค้อนยกเงาะ จักดี พ่อเฮย
ดั้น ดักเกรียบกอดดี จดจ้อง
วัน คุชกระจ่ายคี่ร์ ชะเปรอะ
ชื้อ กัดอะตกคอง คิดหน้าเหม็นนุญ ฯ

ตำนานเทียบเรื่อง

ได้ยินมาว่ายังมีคุณอะไรอยู่คนหนึ่ง เป็นผู้เรียบร้อยโดยการทั้งปวง
แต่เป็นผู้กระทำการอยู่ในกรมอันหนึ่ง เพราะเหตุว่าเป็นบุตรของท่านผู้มี
บรรดาศักดิ์สูง แต่มักเป็นคนเที่ยวไปตามถนนบ้าง ตามบ้านเพื่อนฝูงบ้าง
อยู่มาวันหนึ่งได้เดินไปเที่ยวกับชายผู้หนึ่งในระหว่างถนนอันหนึ่ง บังเอิญ
มีคนชยาเดินมาใกล้ คุณคนนั้นจึงเอ่ยขึ้นว่าอายคนก๊วย ๆ อย่างนี้เห็นจะ
ไม่มีใครคบหา ถ้าใครคบเข้าก็มั่วแต่จะเบียดเบียนเท่านั้น ฝ่ายว่าคน
ชยาเมื่อได้ยินเข้าดังนั้นแล้วก็หยุดแล้วจึงได้ถามว่าธุระอะไรของนาย จึง
ได้มากล่าวสลับประมาทกันเล่นเช่นนั้น ฝ่ายว่าคุณคนนั้นจึงได้ตอบว่า เรา
เห็นเป็นน่าสังเวช เพราะเหตุว่าคนดี ๆ กลับมาประพฤตินี้ให้เสียคนไป
เปล่า ๆ เช่นนี้ ฝ่ายว่าคนชยาก็เอ่ยขึ้นเป็นคำหยามซ้ำโดยพาด แล้ว
ตอบว่าข้าจ้างให้เจ้ามาสังเวชซ้ำหรือ คุณคนนั้นจึงได้ตอบว่าไม่มีใครจ้าง
กุดอก กูนี้ถึงเวรขึ้นมาเอง ชยาจึงตอบว่าเจ้าเป็นคนดีแล้วก็อยู่ไป

ตามคนดีช้ ก็เป็นคนชั่วก็อยู่ตามของกู คุณคนนั้นจึงได้กล่าวกันว่า
 อ้ายคนนั้นทำไม้มึงจ้องของ มาชนมิ่งชนกเช่นนี้ควรระหรือ ประเดี้ยว
 กุบ้อมด้วยไม้เท้านี้ ช้ยาตอบว่ามันจะไม่แน่ดอกกรรมัง แล้วมัน
 ก็ออกเดินทำท่ายต่าง ๆ เวลานี้ก็มีคนประชุมดูอยู่ด้วยกันมาก คุณ
 คนนั้นออกน้กกระดากใจ เพราะยังไม่เคยถูกหยาบซ้ำเช่นนี้ ครั้นจะ
 กระทำตงก็กลัวเสียชื่อเสียง แล้วก็เดินหนีไปเสียให้ พ้นชนพาด แล้ว
 ก็น้กกันว่าเราเป็นคนผิดเอง อยู่ดี ๆ ไม่ว่าดีไปปรกณ้ชนพาด จึงได้
 ความอปริยศอดุดแล้วก็กลับมาบ้านเพื่อจะรักษาความดีต่อไป ครั้นเวลา
 เข้าท่านบิดาก็มาเรียกตัวไปถาม บุตรก็เล่าขอความให้ บิดาฟัง บิดา
 จึงว่าอยู่ดี ๆ ไม่ว่าดีเอาไม่ ไปต้งให้กระเด็นคิดตัวมา คนอย่างเจ้าเปรียบ
 เหมือนไม้ต้น เพราะยังไม่มียศถานาคิดกับเขา ชนพาดเปรียบเหมือน
 ช้ที่เหมือนร้ายกาจ เมื่อใครไปเอาไม้ ต้นตเขาแล้วก็คงกลับกระเด็นคิดตัวเอง
 ย่อมมีกลิ่นปฏิกูลติดมาฉนั้นใด ชนพาดก็ย่อมเป็นไฉฉนั้น เมื่อบุตร
 ได้ยินท่านบิดาตั้งสอนแนะนำให้แล้ว ก็กลับมาอนครองตามก็แต่เห็น
 โทษของตนว่า เราไม่ควรจะเอาไม้ต้นไปต้งจริง

เรื่องที่ ๙ อยาประมาทลูกผู้ชาย

๑ เปนชายอย่าได้หมิ่น	คนชาย นาคพ้อ
ไม้ที่ล้มข้ามกราย	เถิดเจ้า
ตัวอย่างเช่นเปนนาย	กลับต่ำ ค้อยเฮ้ย
มัยศปรากฎเค้า	บ่าวเจ้งที่แต่งตัว ฯ

ตำนานเทียบเรื่อง

ได้ยินมาว่ายังมีเด็กหนุ่มคนหนึ่ง อยู่มาบ้นายตั้งแต่เล็ก ๆ แต่เปนเด็กหยากจะรู้การต่าง ๆ แม้นว่านายจะไปข้างไหนก็ยอมติดตาม นายไปด้วยเสมอ ๆ เพราะชื่อนายนั้นได้เปนเสมียนเอกอยู่ในกรมแห่งหนึ่ง เมื่อนายจะไปพุดจาณทนากับใครก็เอาใจใส่ฟังอยู่โดยควร แม้นว่าใครจะไปมาหาสู่ที่บ้านนาย ก็เอาใจใส่เปนระคอยระวังอยู่เสมอ จนเข้าใจได้ในทางความเลทางราชการในกรมนั้น ๆ เปนต้นว่าตำแหน่ง นายเวรได้มีหน้าที่ดังนี้ ๆ อยู่มาวันหนึ่งจึงได้เข้าไปหานายว่าจะขอตาไป ฝึกหัดเปนเสมียนอยู่ในกรมมหาดไทย เข้าไปเฝ้ามารับการที่บ้าน ฝ่ายว่านายก็ไม่ยอมอนุญาตให้ไปเพราะเห็นว่าเป็นคนทะลึ่งอยู่ จึงได้บอก ว่าตัวเขายังไม่สมควรจะเข้าไปฝึกหัดให้เสียเวลาเปล่า ๆ ให้อยู่ไปก่อนเถิด เด็กหนุ่มจึงไปบอกแก่บิดาโดยความต้องการของตัว บิดาจึงได้มาไถ่เอาบุตรไป เด็กหนุ่มก็ได้เข้าไปอยู่ในกรมนั้น พวกนายเวรก็พากันใช้สอย

ในกิจการนั้น ๆ โดยควร ด้วยเป็นผู้ได้เข้าใจอยู่บ้างในหนทางราชการ
 นั้น ๆ จนท่านผู้ใหญ่นั้นได้เรียกเข้าไปใช้สอยบ่อย ๆ จนเห็นว่าความรู้อ
 จะเปนนายเวรได้ จึงได้มีคำสั่งให้เด็กหนุ่มนั้นเป็นทนายเวรขึ้น ครั้น
 อยู่มาไม่ช้าตำแหน่งหลวงวิเศษว่างลง จึงได้โปรดเกล้า ฯ ให้นายเวร
 คนนั้นเป็นที่หลวงวิเศษ มีตำแหน่งเป็นข้าหลวงนำเมือง เมื่อมีข้าหลวง
 วิเศษโดยพระราชโองการแล้ว หลวงวิเศษก็ได้ไปกำกับด้วยเสมอ จน
 ได้รู้ราชการใหญ่น้อยในหัวเมืองนั้น ๆ ฝ่ายว่าท่านข้าหลวงที่ไปก็มีความ
 พอใจในหลวงวิเศษ โดยที่มีความซื่อซึ้งขึ้นอย่างใดก็ได้อาศัยเป็นที่
 ปรึกษาของท่านข้าหลวงใหญ่ ครั้นอยู่มากได้เป็นผู้ว่าราชการเมืองแล้ว
 ก็ได้เลื่อนยศเป็นที่พระชั้น จึงได้พาบุตรภรรยาลงมาหาบิดามารดา แล้ว
 ก็เลยไปหานายเก่าของตน เมื่อนายเก่าเขาทั้งสองออกมารับ ฝ่ายว่า
 เจ้าเมืองก็ยกมือไหว้ ฝ่ายว่านายเก่าทั้งสองรับไหว้ แล้วต้องพุดขอรับ
 ต่อเจ้าเมืองโดยจำเป็น ฝ่ายว่าเจ้าเมืองก็พุดขอรับตามเคยแล้วก็ลากลับ
 ไปบ้านเมือง เมื่อว่ากลับได้เป็นนายชั้นเช่นนี้ ท่านจึงได้กล่าวไว้ว่า
 เปนชายอย่าได้หมิ่นชายดังนี้ ยิ่งในทุกวันนี้แล้วยังเห็นเร็วกว่าครั้งโน้น
 หดายเท่า

